

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА

Філологічний факультет
Кафедра історії та культури української мови

**ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ РОСЛИННИХ СИМВОЛІВ
У ПОЕТИЧНИХ ТЕКСТАХ В. СТУСА ТА М. ВІНГРАНОВСЬКОГО**

Кваліфікаційна робота

Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконала:

здобувач другого рівня вищої освіти
ОПП «Українська мова та література»
спеціальності 035 Філологія

Веренчанська Олена Валеріївна

Керівник:

кандидат філологічних наук, доцент
кафедри історії та культури української
мови **Івасюта М.І.**

Рецензенти:

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри
історії та культури української мови

Філіпчук М. В.;

кандидат філологічних наук, доцент
Інституту україністики

Пряшівського університету

Кузь Г. Т.

До захисту допущено

на засіданні кафедри

протокол № ____ від _____ 2025 р.

Зав. кафедрою _____ проф. Колесник Н. С.

Чернівці – 2025

Олена Веренчанська

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ РОСЛИННИХ СИМВОЛІВ У ПОЕТИЧНИХ ТЕКСТАХ В. СТУСА ТА М. ВІНГРАНОВСЬКОГО

До захисту подано магістерську роботу. У дослідженні проаналізовано особливості функціонування рослинних символів у поетичній творчості Василя Стуса та Миколи Вінграновського, з'ясовано значення лінгвістичного поняття «символ», розкрито аспекти вивчення лінгвістичної рослинної символіки, зафіксовано у творчості поетів рослинні символи, покласифіковано їх за тематичним принципом та схарактеризовано семантичні особливості цих лексем. Крім того, зіставлено отриману інформацію та порівняно специфіку символоторування та символотворення письменників. Зроблено висновки щодо особливостей функціонування рослинних символів у поетичних текстах Василя Стуса та Миколи Вінграновського.

Ключові слова: Василь Стус, Микола Вінграновський, мовний символ, поезія, рослинна символіка, флоролексема, семантика, художній текст.

Olena Verenchanska

FEATURES OF THE FUNCTIONING OF PLANT SYMBOLS IN THE POETIC TEXTS OF V. STUS AND M. VINHRANOVSKY

The master's thesis submitted for defence examines the features of the functioning of plant symbols in the poetic works of Vasyl Stus and Mykola Vinhranovsky. The study clarifies the meaning of the linguistic concept of "symbol", outlines aspects of studying of linguistic plant symbolism, records plant symbols in the poets' works, classifies them according to thematic principles, and characterises the semantic features of these lexemes. In addition, the information obtained is collated, and the specifics of the writers' use and creation of symbols are compared. The thesis draws conclusions regarding the features of the functioning of plant symbols in the poetic texts of Vasyl Stus and Mykola Vinhranovsky.

Keywords: Vasyl Stus, Mykola Vinhranovsky, linguistic symbol, poetry, plant symbols, florolexema, semantics, literary text.

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів наукових досліджень інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ Веренчанська О. В.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. МОВОЗНАВЧІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ РОСЛИННИХ СИМВОЛІВ	9
1.1. Рослинні символи як предмет наукових студій мовознавців	9
1.2. Проблеми дослідження символіки у мові поетичних творів В. Стуса	15
1.3. Аспекти вивчення символіки в контексті аналізу мови поетичних творів М. Вінграновського	17
Висновки до розділу 1	19
РОЗДІЛ 2. ХАРАКТЕРИСТИКА СЕМАНТИЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ РОСЛИННИХ СИМВОЛІВ У ЛІРИЦІ ВАСИЛЯ СТУСА	21
2.1. Символи-назви дерев, кущів і чагарників	21
2.2. Символи-назви квітів і трав	36
2.3. Символи-назви сільськогосподарських культур і плодів	41
2.4. Символи-назви рослинного простору	44
Висновки до розділу 2	46
РОЗДІЛ 3. ХАРАКТЕРИСТИКА СЕМАНТИЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ РОСЛИННИХ СИМВОЛІВ У ЛІРИЦІ МИКОЛИ ВІНГРАНОВСЬКОГО	48
3.1. Символи-назви дерев, кущів і чагарників	48
3.2. Символи-назви квітів і трав	55
3.3. Символи-назви сільськогосподарських культур і плодів	59
3.4. Символи-назви рослинного простору	62
Висновки до розділу 3	66
РОЗДІЛ 4. ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ОСОБЛИВОСТЕЙ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИМВОЛІВ-НАЗВ РОСЛИН У ПОЕТИЧНІЙ ТВОРЧОСТІ ВАСИЛЯ СТУСА І МИКОЛИ ВІНГРАНОВСЬКОГО	68
Висновки до розділу 4	73
ВИСНОВКИ	75
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	78

ВСТУП

Мова виступає межею ідентичності та лінією усвідомлення індивіда серед «своїх». Важливу роль у процесі самовизначення відіграє мовна символіка, яка разом зі своєю лінгвістичною природою поєднує психологічний аспект сприйняття реалій світу та колективну оцінку їхньої дійсності. Імпліцитна сутність символного значення зумовлює потребу реципієнта належати до певної культурної групи, володіти фоновими знаннями про її цінності.

У час гострих суспільних змін мова найкраще адаптується до потреб нації. Першою на соціальні події реагує саме поезія: вона акумулює в собі оновлену лексику, посилює актуальну семантику та активно звертається до вагомого шару загальнонаціональних символів. Поети чутливо фіксують найменші зміни, зберігаючи власне світосприймання в текстах. Завдяки цьому дослідження функціонування мовної символіки особливо плідне саме в ліричних творах.

Мовний символ – одне із ключових явищ етнолінгвістики, лінгвостилістики, лінгвокультурології та символології, його досліджували зокрема Н. Венжинович [10], В. Жайворонок [28], М. Івасюта [31], В. Кононенко [39], В. Коцур [26], В. Куйбіда [26], О. Левченко [46], О. Потапенко [26], О. Сімович [64] та інші. Проте науковий потенціал мовного символу не вичерпаний.

Поетична мова Василя Стуса неодноразово ставала об'єктом дослідження, здебільшого в літературознавчому аспекті та питаннях поетики (Г. Бандальєр [3], Л. Тарнашинська [77], Л. Біловус [6], Л. Кравченко [44]), також у площині лінгвостилістики (Т. Беценко [5], Г. Віват [14], О. Філіпенко [16]). Дослідники не менш активно звертаються у своїх наукових пошуках і до мови поетичних текстів Миколи Вінграновського, зокрема в аспекті міфотворчості та галереї художніх засобів (наприклад, С. Богдан [7], Т. Салига [61], Л. Гливінська [21]). Яскраві представники покоління

шістдесятників не могли залишитися поза увагою науковців, проте питання функціонування мовної рослинної символіки в їхній поетичній творчості досі потребує ґрунтовного вивчення, що і зумовило **актуальність** нашої розвідки.

Мета – аналіз особливостей функціонування рослинних символів у поетичних творах Василя Стуса та Миколи Вінграновського.

Завданнями для досягнення мети є:

1. Ознайомитися з основними сучасними мовознавчими теоріями дослідження символу.
2. Проаналізувати аспекти вивчення та дослідження рослинної символіки в працях українських мовознавців.
3. Зафіксувати та покласифікувати мікроконтексти із символами-назвами рослин у поетичній творчості Василя Стуса та Миколи Вінграновського.
4. Схарактеризувати семантичні особливості функціонування рослинних символів у творчості поетів.
5. Порівняти особливості функціонування рослинних символів Василя Стуса та Миколи Вінграновського.
6. Зробити висновки про специфіку символокористування й символотворення зазначених авторів.

Об'єктом дослідження є мовні символи в поетичних творах Василя Стуса та Миколи Вінграновського.

Предмет дослідження – символи-назви рослин у ліриці письменників.

Джерельна база дослідження складається з поетичних текстів Василя Стуса, вміщених у п'яти збірках «Зимові дерева» [70], «Круговерть» [70], «Веселий цвинтар» [70], «Час творчості» [71], «Палімсести» [72], а також усіх поетичних текстів Миколи Вінграновського, розміщених за хронологічним принципом у збірках «Микола Вінграновський. Вибрані твори» [17] та «Вінграновський: На срібній березі» [19].

Під час дослідження проаналізовано картотеку мікроконтекстів кількістю 262 одиниці. Для опису, трактування та аналізу значень цих

символів використано тлумачний словник української мови, словники символів, зокрема «Знаки української етнокультури» В. Жайворонка та «Енциклопедичний словник символів культури України» (2015 р.).

Методи дослідження. Основним методом дослідження у кваліфікаційній роботі є описовий, а саме його прийоми систематизування, аналізу, синтезу та класифікації. Компонентний аналіз, який є елементом структурного методу, застосовано з метою фіксації трактування символічного значення лексем. Також використано біографічний метод для тлумачення окремих аспектів функціонування символічних значень у поезіях В. Стуса та М. Вінграновського. Для порівняльної характеристики функціонування образів-символів у творчості письменників застосовано прийом порівняльного аналізу. Окрім того, кількісний метод використано для підрахунку й аналізу частотності вживання рослинних лексем із відповідними образно-символьними значеннями в текстах.

Наукова новизна полягає в систематизації та класифікації символів-назв рослин у поетичній творчості Василя Стуса та Миколи Вінграновського, з'ясуванні особливостей авторського символічного користування та символотворення.

Теоретичне значення роботи обумовлене розробкою аспектів взаємозв'язку образу й символу, а також розвитком та поглибленням окремих положень етнолінгвістики, лінгвостилістики, лінгвокультурології. Аналіз функціонування флоролексем із символічним значенням у художніх текстах В. Стуса та М. Вінграновського може слугувати матеріалом як для подальшого комплексного вивчення ідіостилю митців, так і для розгляду функціонування рослинних символів у поетичних творах інших авторів, у тому числі покоління шістдесятників.

Практичне значення роботи полягає в тому, що результати в перспективі можуть бути використані для комплексного дослідження та аналізу особливостей функціонування мовних символів у поезії шістдесятників, укладання конспектів занять з метою вивчення характерних

рис ідіостилю авторів у закладах освіти, упорядкування словників символів мови творів Василя Стуса та Миколи Вінграновського.

Апробація результатів дослідження. Окремі положення дослідження представлені на засіданнях наукових гуртків кафедри історії та культури української мови (березень, 2023; березень, 2024), щорічних студентських конференціях Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (Чернівці, 2023; Чернівці, 2024) з подальшою публікацією в збірниках [12], [13], Наукових читаннях «Берегиня слова», присвячених 80-літтю з дня народження професора Надії Бабиш (Чернівці, 2023), III Міжнародній молодіжній конференції «Платон мені друг, але істина дорожча»: між вірністю пам'яті та пошуком істини» (Чернівці, 2025) з подальшою публікацією в збірнику [11] та на Міжнародній науковій конференції «Українські та інослов'янські лінгвістичні студії в історичному аспекті: від витоків до сьогодення» (до 150-річчя Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича) (Чернівці, 2025).

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків та списку використаної літератури.

РОЗДІЛ 1

МОВОЗНАВЧІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ РОСЛИННИХ СИМВОЛІВ

Питання взаємозв'язку та взаємодії мови й культури і досі залишається актуальним. Розгортання конотативного значення, зумовленого впливом культури, національної належності, є надзвичайно цікавим для дослідників. Мовні знаки, а саме мовні символи, які акумулюють ієрархію цінностей, світобачення певної нації та є універсальними його виразниками, дають змогу якісніше зрозуміти, як сприймає реальність той чи той народ. Активне вживання флористичної, або ж фітонімної, лексики та набуття нею символічного значення постає результатом тісного контакту людства з природою. Дослідження функціонування мовної символіки у мові творів письменників є досить продуктивним способом характеристики рівня зануреності митця у власну культуру та його вплив на художнє відображення дійсності.

1.1. Рослинні символи як предмет наукових студій мовознавців

Мова виступає не лише засобом спілкування, а також є важливою частиною національно-духовної спадщини. Мовна картина світу передає не тільки саму реальність, а цілий комплекс сприймання нацією світу; вона є присутньою антропоцентричною, завдяки чому ми маємо змогу аналізувати й розрізняти акценти світобачення тієї чи тієї групи людей, об'єднаних спільною культурою та історією. Варто зазначити, що кожен індивід у процесі розвитку залежно від культурного простору виформовує у власній мовній свідомості певну ієрархію сенсів і цінностей. Важливим є те, що саме спільність цієї ієрархії є ключовим аспектом для забезпечення не лише розуміння представників однієї нації, а й єдності у світосприйнятті та світобаченні [39, с. 60].

Основною одиницею мови є слово, що відображає поетичний тип мислення, образність, яка зокрема є способом реалізації культурних

нашарувань, цінностей та фонових знань у текстовому полотні. О. Потебня зазначав, що кожне слово в певний період свого розвитку проходить через фазу буття поетичним твором, тобто виражає саме поетичний тип мислення людства, або ж носіїв тієї чи тієї мови: «Усяке вдале етимологічне дослідження веде нас до відкриття, що за значенням якимсь слова є уявлення, образ» [55, с. 96]. До того ж, під час творення нових слів з уже відомих у нове значення переноситься уявлення зі слова-донора – тут варто зацентувати на ключовій ролі чуттєвого образу, або ж внутрішньої форми слова, при номінації. Загалом дослідник виводить структуру слова, яка посутньо трикомпонентна: звук (звукова форма), уявлення і значення. Слово не є словом, якщо відсутній хоча б один складник, проте водночас, коли уявлення занепадає, припиняє бути актуальним, слово із поетичного переходить в прозове, тобто стає словом із непрозорою внутрішньою формою. Пам'ять носіїв не утримує вже менш актуальну для певного етапу функціонування лексеми інформацію, отой чуттєвий образ, проте це не заперечує самого її існування. Внутрішня форма слова закріплена в етимологічному словнику.

Мова фіксує важливі, у тому числі для національної ідентичності, явища і факти, акумулюючи фонові культурні знання в символічному значенні лексем. Категорія символу, як зазначає В. Кононенко [40], фактично є образним осмисленням реальності та лише умовно передає відношення між означуваним і означенням, адже мотивує себе централью не через перенос, хоча й шляхом перенесення значень, а через фонові культурні нашарування, знання, спільні й важливі для розуміння всій групі індивідів. Символ функціонує завдяки власне мовним, але й переважно позамовним чинникам: національно-культурним, суспільним, релігійним тощо. Існують архетипні символи, які хоч і орієнтовані на певну спільноту, все ж доступні й зрозумілі для доволі великої частини людства завдяки психічній схожості індивідів. Частим явищем є відбиття національних рис у словесній символіці. Зокрема навіть індивідуально-авторський різновид символів так чи так спричинений

національною належністю автора. Врешті, символи є невіддільною і формотворчою частиною національної картини світу.

Не менш важливим для нашої розвідки є вибір дефініції ключового терміна. Взявши до уваги тлумачення дослідників [26], [63], визначаємо *мовний символ* як словесний знак, утворений шляхом перенесення значень на основі спорідненості чи подібності між певними явищами дійсності, який указує на ідею, що безпосередньо в зображуване не входить, але розуміння якої можливе за умови володіння фоновими культурними знаннями людства загалом і власного етносу зокрема.

Процес витворення символічного значення в свідомості тієї чи тієї групи людей потребує чіткого відношення між початковим предметом-детонатом, якому людство приписує певну яскраву характеристику, та своєрідною цілісністю узагальнених ознак – лексемою-символом. Проте необхідним чинником є ще сукупність фонових культурних знань та досвіду, спільних для певної групи індивідів, а також – повторюваність асоціацій, що доповнюють символічне значення, і фіксація конкретного змісту в мовних формулах, тобто контекстах. О. Сімович зазначає, що без розуміння національних мотивів і особливостей складно правильно трактувати слова-символи [64]. Загальнонаціональні символи акумулюють у собі світоглядні переконання, ціннісну ієрархію і загалом світобачення певної нації. Вони є відносно сталими й універсальними виразниками тих чи тих значень, ставлень до різних явищ. Частотність та вживаність загальнонаціональних символів можна прослідкувати у спеціалізованих словниках [26], [27].

Про концепт словесного символу пише Л. Колесникова [35], яка розглядає базові підходи до аналізу лінгвістичного символу, водночас зазначає, що для його творення важливим є саме символічне значення слова, наші фонові знання, оточення-контекст і полісемія, адже змістовність символу залежить від багатозначності лексеми. Окрім того, дослідниця зазначає, що під час вивчення мовної символіки потрібно зосереджувати

увагу не лише на семіотичному, а також враховувати і когнітивний та культурологічний аспекти.

Мовні символи бувають архетипними, релігійними, космогонічними, рослинними, тваринними, антропологічними, предметними, абстрактними тощо. Серед усіх груп ми зосереджуємо свою увагу лише на рослинних символах. Загалом у мовознавстві досі немає однастайності щодо терміна для лексем на позначення рослин із символічним значенням. У дослідженнях функціонують такі визначення, як: *рослинні символи, ботанічні символи, ботанізми, ботаноніми, флоролексеми, флоризми, фітоніми, фітосимволи* та ін. У цій розвідці ми вживатимемо термін *рослинні символи*, а також *флоролексеми із символічним значенням*.

Загалом, як зазначав В. Русанівський [57, с. 93], важливою частиною розвитку семантики лексем є приписування природі, живій і неживій, процесів та дій, так чи так пов'язаних із життєдіяльністю людини. Тобто через уподібнення до людського відбувається пізнання реальності. С. Шуляк [82], аналізуючи походження символізації реалій рослинного світу, доходить висновку, що свої початки цей процес бере із міфосвіту замовлянь. Нам імponує думка дослідниці про те, що завдяки первісності контакту людини з природою – адже збирання зілля передувало навіть мисливству – лексеми на позначення диких рослин частіше символізуються, аніж назви рослин окультурених. Проте варто зазначити, що така статистика актуальніша саме для замовлянь, а що ж до пізніших поетичних авторських текстів не менш важливими і поширеними є назви сільськогосподарських культур і плодів.

Рослинні символи у фольклорних текстах також досліджувала О. Бриняк, яка зокрема зауважила, що «понятійне поле будь-якого символу виходить за рамки конкретного уснопоетичного твору, розкриваючи світоглядну специфіку всієї фольклорної традиції» [8, с. 632]. Розвиваючи цю думку, хочемо додати, що в подальшому національна фольклорна традиція знаходить відображення і в авторських текстах, а не лише в народній мудрості. У цьому проявляється зв'язок між авторським світобаченням і

національною картиною світу. Що краще митець розуміє власну націю, її цінності й уподобання, що глибше він занурений у специфіку рідної культури, то яскравіше виявляється символізація назв у його текстах.

Г. Микитів [49] розглядає символи, зокрема й рослинні, у контексті лінгвостилістики, а саме аналізує символ як експресивний засіб у народнопісенній традиції.

Е. Гаврилюк [20] зазначає, що флоролексеми із символічним значенням – один із найбільш частотних компонентів у текстах української календарної обрядовості. Нам також імпонують висновки дослідниці щодо «межовості» категорії символу, тобто творення символів на межі між свідомим і позасвідомим, «засвоєного культурою і неокультуреного», завдяки чому виникає здатність символу вміщувати в собі різні, а часом навіть і протилежні значення. Наприклад, *вовк* залежно від контексту може символізувати «лиху людину» й «невдячність» або навпаки «досвідченість» [27]. Або ж *береза*, яка в певних ситуаціях набуває символічного значення «дівочої чистоти», а часом постає вісницею туги й горя [27].

Л. Снігірьова [68] порушує проблему функціонування рослинних символів в українських народних історичних піснях XV – поч. XVIII століть. Дослідниця вказала на універсалізацію домінантних лексем-назв явищ рослинного світу із символічним значенням, які назвала «семантичними матрицями». Часто такі традиційні для національної культури символи автоматично «вмикають» асоціації з неназваним образом чи реалією. Особа, яка добре обізнана з культурним надбанням народу, легко зчитує й розгортає семантику того чи того символу.

Якщо вище згадані науковці розглядали вияви флоролексем у фольклорних текстах, то в авторській ліриці рослинні символи досліджували І. Зелененька [29], Т. Клименко [32], І. Коломієць [38], Л. Явір [83] та І. Рогальська [56].

Зіставний аспект аналізу застосовує І. Зелененька, акцентуючи увагу на тому, що флористична символіка в поезіях Василя Стуса та

Тараса Мельничука покликана насамперед для створення нового ракурсу втілення тогочасної реальності, а саме для оцінки доби реакції й опору [29]. До висновків дослідниці ми ще повернемося під час розгляду особливостей функціонування рослинних символів у творчості Василя Стуса.

Питання виховної функції флоролексем із символічним значенням порушує Т. Клименко [32]. Науковиця зазначає, що символи як носії культури здатні бути одним із чинників формування національної свідомості та почуття патріотизму в молоді. Т. Клименко ілюструє це на прикладі поезії Тараса Шевченка.

На основі текстів поетів другої половини XX століття І. Коломієць характеризує розвиток і роль флоролексем у художньому полотні, а також розглядає мету і способи реалізації тих чи тих назв рослинних реалій із символічною семантикою. Дослідниця бере до уваги стилістичну природу флоролексем, у тому числі із їхньою символізацією: «Образні флористичні утворення ґрунтуються на власне національних орієнтирах або загальноновизнаних універсаліях, невіддільно від авторської манери символізації» [38].

Одним із аспектів вивчення символічної семантики лексем на позначення реалій рослинного світу є також фразеологічний. Наприклад, А. Смерчко, М. Колечко та Г. Попадинець [67] розглядають «фітосимволи» як образно-смісловий центр фразеологізмів. Дослідники акцентують свою увагу на фітонах (лексемах на позначення назв і явищ рослинного світу) із символічним значенням, адже тісний взаємозв'язок людини й флори має тисячолітню багату історію формування, а мовна символіка – лінгвістичний феномен, що поєднує психологічний аспект світосприйняття та колективну оцінку дійсності та її реалій.

Не менш цікавим і цінним є аналіз розгортання та функціонування окремих лексем із символічним значенням. Л. Колесникова в низці статей досліджує трансформацію семантики загальнонаціональних символів, набуття індивідуально-авторських відтінків значень та вплив на це

культурно-історичного контексту. Зокрема, нам важливо зазначити, що предметом вивчення науковиці є такі рослинні символи, як калина [36], дуб та каштан [34], а також терен [33]. Окрім цього, Л. Колесникова пише про лінгвістичний феномен символу і його вивчення [35].

Дослідники доходять схожих висновків щодо походження значного шару рослинної символіки: людина тісно контактує з природою впродовж усього свого існування, що зумовило набуття флорою в суспільній свідомості певних людських рис за ці тисячоліття. Мовні ж знаки, які закріпили в собі психологію світосприйняття людством природи й оцінний аспект колективного аналізу дійсності, постають мовними символами.

Важливо зазначити, що для аналізу мовної рослинної символіки в поетичних текстах Василя Стуса та Миколи Вінграновського ми використовуємо класифікацію явищ за тематичним принципом:

- 1) символи-назви дерев, кущів і чагарників;
- 2) символи-назви квітів і трав;
- 3) символи-назви сільськогосподарських культур і плодів;
- 4) символи-назви рослинного простору.

1.2. Проблеми дослідження символіки у мові поетичних творів

В. Стуса

Проблемою вивчення й характеристики творчого доробку Василя Стуса, спробами встановити місце митця в українській літературі займалися зокрема Т. Гундорова, М. Коцюбинська, Б. Рубчак, Ю. Шевельов та інші.

Особливо яскраво у творчості Василя Стуса постає флора, рослинний світ, який є невіддільним від художнього світу автора. Як зазначає М. Коцюбинська в своїй статті «Поет», він «сприймає природу настільки загострено, ніби бачить її востаннє. Природа – як останній притулок, який уже не для нього» [43]. І попри звичність та зрозумілість процесу втілення й передачі думок, емоцій, станів поета через природу, у Василя Стуса це відбувається гостріше та інтенсивніше: митець не лише передає власне «я»

через флору, а вже шукає в ній прихисток та рятунок. Дослідниця акцентує, що рослинний світ допомагає авторові не тільки підсилити внутрішні чуття, а навіть «пірнути в себе, і це є продовженням і реалізацією його “самособоюнаповнення”» [43]. Схожі думки висловлює і Ю. Шерех-Шевельов у своїй статті «Трунок і трутизна: Про “Палімпсести” Василя Стуса» [81].

Т. Сабельникова [58] констатує, що творчість Василя Стуса, як, утім, і сам митець, невіддільна від національно-культурного контексту та глибоко закорінена в нього. Це виявляється, зокрема, в активному використанні знаків української етнокультури, у тому числі – лексем із символічним значенням. Причому зазначає, що автор не тільки апелює до них, а й розширює, творчо переосмислює те, чим володіє як носій материнської культури. Василь Стус майстерно виплітає національну (і не тільки) картину, вживаючи ті чи ті символи; із дерев, наприклад, *вербу*, *горобину*, *дуб*, *клен* та *осокор*.

Навіть інтерпретуючи окрему поезію [53], дослідники художньої творчості зауважують у текстах Василя Стуса тонкий зв'язок природи з душевним станом ліричного героя та вказують на майстерність витворення образів для реалізації авторського задуму.

Про семантику флористичних образів у поетичних текстах Василя Стуса пише А. Демченко [23], яка зазначає про центральність формування світобачення автора в контексті шістдесятництва, яке своєю чергою зумовлює й багате на символіку художнє полотно, адже важливо пам'ятати і про властиву цілому поколінню митців проблематику, зокрема зв'язку людина-природа і людина-цивілізація. Для шістдесятників загалом актуальна символізація деталей і звернення поглядів на глибинну природу людини. Дослідниця акцентує, що Василь Стус у своїй поезії зумів переосмислити традиційні національно-культурні знаки, поглибивши їхню семантику завдяки тяжінню до філософського.

І. Зелененька [29], визначаючи місце метафоризованої флористичної символіки в поезіях Василя Стуса та Тараса Мельничука, зауважує, що

«твірною світу, в якому росте українець / геній / син» у В. Стуса виступає саме *яблуня*, натомість *вишня* пов'язує світи живих і мертвих. Дослідниця констатує, що центральними у поезіях Василя Стуса серед флористичної символіки є саме назви хвойних дерев (сосна як символ життєвої сили та характеру, також самотності, а ще модрина – символ стійкості в світовій культурі). Урешті, І. Зелененька доходить висновку, що фітоніми у творчості цих поетів асоціативно поєднують їх з Батьківщиною та рідною землею.

Більшість науковців зосереджує свою увагу на аналізі функціонування та втілення архетипного образу Світового дерева (Дерева життя, Дерева пізнання, Райського дерева), символу гармонійної та ідеальної моделі всесвіту, а також характерних саме для поетичного простору Василя Стуса його (Дерева) модифікацій.

1.3. Аспекти вивчення символіки в контексті аналізу мови поетичних творів М. Вінграновського

Творчість Миколи Вінграновського є об'єктом активних досліджень науковців. Наприклад, пейзажну лірику митця вивчали літературознавці Н. Яременко та Н. Коломієць [84], на семантиці образів і мотивів, змістові та загалом художності акцентують свою увагу І. Дзюба [24], Л. Копейцева [42] та Т. Салига [61], про творення Миколою Вінграновським власного міфу та його зануреність у фольклор пише С. Богдан [7], мовний символ досліджують Г. Атрошенко та Л. Окропирідзе [2]. М. Крупа [45], Л. Фоміна [80].

І. Дзюба, аналізуючи творчий шлях Миколи Вінграновського та характеризуючи його поетичні збірки, осмислює феномен цілісності й самоцілості поета попри розмаїття його сфер діяльності як митця: «Я б сказав, що Вінграновський не стільки змінюється, скільки щоразу заново стає собою» [24, с. 714].

Ці твердження знаходять відклик і в іншого дослідника творчості Миколи Вінграновського – Т. Салиги: «Мабуть, ніхто із сучасних поетів не вміє бути таким стабільним і таким послідовним у своїх художніх позиціях»

[61, с. 738]. Уміння бути в гармонії із власним «я», стало спиратися ногами на рідну землю і чуттєво реагувати на всі її коливання якнайкраще характеризує ліричну постать митця.

Якщо ж звернутися до осмислення літературознавцями поезії Миколи Вінграновського, то науковці одноголосно підкреслюють гармонійність фольклорного начала. Окрім того, звісно ж, доповнюють, що це начало в ході творчого процесу поета модифікується, набуває нового, властивого саме М. Вінграновському формату. За Л. Фоміною, особливістю поетичного мислення митця є його зануреність у фольклорний матеріал, тож останній вільно піддається трансформації у текстах. Цим Микола Вінграновський подібний до Тараса Шевченка: для них стихія природи звична і рідна. «Олюднення» флори у поезіях М. Вінграновського свідчить про «закоріненість образності його віршів в етноміфопоетичну систему української нації» [80, с. 35].

Не менш важливим є розуміння природності такої двоїстої (сучасне і традиційне) авторської натури, лірика якого рівноцінно постала з сучасності і водночас другим «коренем вглиблювалась у ґрунт класики» [61, с. 741], тобто у фундаментальний для подальшого мистецького розвитку фольклор. Поетична творчість Миколи Вінграновського базується на гармонійному врівноваженні нового і давнього, істин майбутніх і минулих. Утім, це не видається дивним, адже митець невіддільний від своїх творінь, а людина, яка вбирала національні традиції змалку, виростала в південних степах під безкраєм небом, зрадила б себе, якби відреклася від сакрального – навіть глибинного – народнопоетичного в поезії. Поезії, яка «становила органічну єдність із ним самим як особистістю» [77, с. 248]. До того ж для лірики Миколи Вінграновський характерний образ природи – невіддільний від притаманної українцям картини світу. Проте флора в текстах митця постає не сліпою стихією і хаосом кольорів та звуків, а саме як «співзвучна людині, одухотворена сутність» [84, с. 266].

Образ України теж вважають знаковим і навіть ключовим для творчості поета. І. Дзюба зауважує, що М. Вінграновський «хоч би про що говорив – говорить про неї» [24, с. 724] (причому підкреслює: навіть якщо йдеться про інтимну лірику), і причини цього дослідник вбачає в сакральності Батьківщини для митця, яка є основою його світовідчуттів, є центральною для його душі.

Висновки до розділу 1

Словесні символи є важливим лінгвістичним феноменом, який поєднує в собі сприйняття реальності, властиве носієві культури, і глибокі нашарування ціннісних фактів, важливих для історичного розвитку нації. Вони зберігають у собі осмислення дійсності, характерне для національної картини світу або бачення конкретного індивіда. Символи акумулюють у знаковій формі культурні коди нації, цим самим допомагаючи зберегти зв'язок між поколіннями однієї суспільної групи. Визначаємо **мовний символ** як словесний знак, утворений шляхом перенесення значень на основі спорідненості чи подібності між певними явищами дійсності, який указує на ідею, що безпосередньо в зображуване не входить, але розуміння якої можливе за умови володіння фоновими культурними знаннями людства загалом і власного етносу зокрема. Оскільки у мовознавчій науці досі немає однастайності щодо терміна для лексем на позначення рослин із символічним значенням, у цій розвідці ми оперуємо термінами **рослинні символи** і **флоролексеми із символічним значенням**.

Зв'язок людини з природою надзвичайно тісний, що зумовлює активне функціонування лексем на позначення назв рослин із символічним значенням. Дослідники доходять схожих висновків щодо їхнього походження: завдяки співіснуванню людства з флорою впродовж кількох тисячоліть, реалії рослинного світу олюднилися в суспільній свідомості, набули характерних рис. Мовні ж знаки, які закріпили в собі психологію світосприйняття

людством природи й оцінний аспект колективного аналізу дійсності, постають *мовними символами*.

Для якісного аналізу і зручної систематизації в цій роботі ми обрали класифікацію рослинних символів за тематичним принципом:

- 1) символи-назви дерев, кущів і чагарників;
- 2) символи-назви квітів і трав;
- 3) символи-назви сільськогосподарських культур і плодів;
- 4) символи-назви рослинного простору.

Поетичний світ Василя Стуса не раз ставав об'єктом досліджень, зокрема науковці акцентують на гострому сприйнятті поетом природи, через зображення якої митець не тільки самовиражається, а й виформовує власну реальність-порятунок. Рослинний світ допомагає дисиденту «зануритися» в себе, реалізувати «самособоюнаповнення».

Мова поезій Миколи Вінграновського надзвичайно багата на апеляції до національного начала. Дослідники зауважують про характерну для творчості шістдесятника гармонійність фольклорного / класичного та нового / сучасного, врівноваженості минулого і теперішнього. Сакралізація Батьківщини та закорінення в народне підкреслюють високий рівень зануреності митця в етноімпоетичну національну систему. Тонке відчуття природи і української культури сприяють активному вживанню рослинних символів у художніх текстах.

РОЗДІЛ 2

ХАРАКТЕРИСТИКА СЕМАНТИЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ РОСЛИННИХ СИМВОЛІВ У ЛІРИЦІ ВАСИЛЯ СТУСА

Віддаленість Василя Стуса від рідної землі підсилює гостроту сприйняття пейзажів, які відсилають до батьківщини. Утеча від холодної реальності місць заслань і тюрем зумовила важливий для української літератури погляд на звичні національні пейзажі й надала загальнонаціональним символам додаткових відтінків значень.

Філософічність натури Василя Стуса і психологічна спрямованість його лірики разом із майстерним володінням власною культурою і водночас розумінням чужих цінностей робить поезію митця чудовим прикладом високого рівня художності й високоякісним зразком гармонійного вживання мовної символіки в текстах. Особливо вияскравлені в поезіях Василя Стуса флоролексеми із символічним значенням.

2.1. Символи-назви дерев, кущів і чагарників

У ліриці Василя Стуса важливе місце займають символи-назви дерев, кущів і чагарників. Уже в назві першої збірки поета – «Зимові *дерева*» – автор апелює до фітоніма, причому метафорично тонко підкреслює й характеризує стан анабіозу тогочасного суспільства. І. Дзюба у статті «Різьбяр власного духу» зауважує, що назва могла символізувати саме тодішню «замороженість, завмерлість, але й уперте протистояння зимі та назбирування сил для весняного пробудження» [25, с. 10]. Тобто Василь Стус бачить не людей – замерзлі оголені дерева, які застигли в німоті, але вперто чекають весни, щоб пробудитися від сплячки, ім'я якій – тоталітарний режим. Співкамерник автора В. Овсієнко сприймає створену «Зимовими деревами» картину життя як «трагічну картину нашого історичного життя», це мовби «переорана дорога з минулого в майбутнє» [51, с. 84].

Аналізуючи збірку «Зимові дерева», С. Саковець [60] зосереджує увагу на міфопоетиці художнього часопростору та опозиції «свого» (ліс) і «чужого» (місто) просторів для В. Стуса – у цьому контексті для нас важливою є характеристика *лісу* (сукупності *дерев*) як локусу в світобаченні автора; після чого дослідниця виділяє домінантні флоролексеми з націоцентричними конотаціями, а саме: *тополю, вербу, калину, дуб* – причому символічне значення цих назв дерев є доволі частотним, що зумовлене важливістю і центральним місцем *тополі, верби та дуба* в картині світу українців, їхньою роллю як репрезентантів, або ж модифікацій, архетипного символу Світового дерева у свідомості носіїв.

За прямим значенням *дерево* – це «багаторічна рослина з твердим стовбуром і гіллям, що утворює крону» [66], натомість це слово має багату символічну семантику. Воно може позначати як світову вісь, так і конкретну людину, яка матиме певні яскраві характеристики залежно від означень у контексті (похиле дерево як слабка особа або криве як зіпсована). Лексему *дерево* у символічному значенні «життя» [27, с. 176] фіксуємо в таких рядках: *Здається, нас ніколи й не було. / Загублені у предковічнім міті, / Ми нібито й опали на суцвітті, / бо наше дерево не одцвіло* [74, с. 223]. Тотальна картина розчарування і зболеності контрастує з відсутністю остаточної зневіри. Дерево, яке не відцвіло, але вже без суцвіття, тобто вже не здатне плодоносити, – ліричний герой піддає сумніву саме своє (у ширшому контексті – українського народу) існування, апелюючи до «*вигаданого щастя, у липові озуте личаки*» [там же], до потреби боротися з жорстоким фатумом навіть ціною власного життя («*Тепер пливи, як пліт, поперед себе, / до нього власні кості долучай*» [там же]), щоб урешті змиритися із долею і прийняти її («*Збагни ж, нарешті, сину, цю недолю / і заховай глухонімиий свій крик*» [там же]). Ми приречені жити на материку «*преславного і пресвятого болю*», проте усе ще «*цвіте у дикім полі молочай, / а більше нам нічого і не треба*» [там же]. Хай нас так ніколи й не було, ми попри все боремося з течією реальності, хай і на плоті із власних кісток.

В іншій поезії фіксуємо символізацію лексеми **дерево**-життя в такому контексті: *Це припізніла молодосте ти. / Це я себе вертаю – скільки змоги / зближаючись до древньої дороги, / де **дерева** чорніють, як хрести* [72, с. 191]. Важливою є апеляція до образу *хреста* – одного з найдавніших культових знаків, загальним значенням якого вважають передусім поєднання протилежностей (позитивного та негативного, або ж вертикального та горизонтального), водночас це давній знак сонця, а можливим прообразом його є складені навхрест палиці для розпалювання вогню. *Хрест* виступає символом **Світового дерева** [26, с. 836], а саме є однією з трансформацій цього архетипу.

Світове дерево зберігає в собі історичну пам'ять соціуму, є «підсвідомим виявом етногенетичної пам'яті» [79, с. 97]. Загалом коріння цього образу сягає давніх часів, коли людство прагнуло пізнати й пояснити незрозуміле. Дерево, яке «єднає» землю з небом, постає у свідомості народів провідником, зв'язком між світом реальним та ірреальним, чи радше світом матеріальним і духовним, потойбічним. Світове дерево, або ж Дерево життя, або ж Дерево пізнання, або ж Дерево добра і зла, є універсальним образом-символом, характерним для народів усього світу, відображеним у традиційних орнаментах і різноманітних малюнках (наскельних чи витесаних на колонах храмів), про що також зауважують дослідники [1], [37], [47]. В українському живописі, наприклад, образ Світового дерева широко представлений у картинах М. Примаченко.

Світове дерево як «модель всесвіту й людини» [1, с. 22] з'явилося із потреби зрозуміти світ і пояснити його: горизонтально включає в себе поняття про час (4 частини доби; 4 пори року) і простір (4 сторони світу), а вертикально – про 3 частини всесвіту (підземний світ, земний і небесний). У цьому контексті варто зауважити також і символіку чисел: четвірка символізує цілісність [27, с. 644], а трійка – довершеність [27, с. 604].

Важливо розуміти, що для кожної нації архетип Світового дерева відображений у певних визначальних для ментальності деревах. Для

українців це, наприклад, *дуб, верба, явір, липа, сосна, яблуня, вишня* та *калина*, а доповнюють символічну семантику дерева його модифіковані варіанти (*хрест, гілка, мітла* тощо).

Репрезентація *Світового дерева* в поезії та загалом міфопоетичній картині світу Василя Стуса вже ставала предметом досліджень. Наприклад, С. Саковець [59] зауважує, що цей архетипний символ у поезіях дисидента реалізується фрагментарно. Хоч саме Дерево має 3-ярусну вертикальну будову (небо – земля – світ мертвих), у художньому просторі В. Стуса активно представлений лише верхній, тобто небесний ярус. Проте з горизонтальної структури Дерева-ядра, чотирьох сторін світу, чотирьох пір року тощо, сакральна четвірка реалізується частіше за інші числові символи.

І. Онікієнко [52], досліджуючи біблійний фольклор та жанр вертепу в творчості Василя Стуса, виокремлює символи *сад* (сукупність дерев як модель всесвіту з протиставленням життя й смерті; про що ми ще зазначимо в 2.4.), *Дерево життя* та *яблуко* (як плід з *Дерева пізнання*), що доволі чітко простежуємо в поезії «Ледь очі стулиш – дерево росте»: *Під райським деревом кохана жде, / а яблука червоно-золотаві / мій син збирає в радості і славі / його за руку Пан-Господь веде. / А доокруж – барвистий диво-сад, / прорвались трави пагоном і квітом, / і молода зоря горить над світом, / адесь хлюпочеться Тиверіад* [71, с. 128–129]. У цьому тексті автор утілює вертепну модель, де образи Богоматері з дитям і його дружини з сином переплітаються між собою. Також Василь Стус апелює до символічного Дерева пізнання, або ж Райського. Нам також імпонує думка дослідниці про те, що вітаїзм у дисидента «полягає в дуальності всіх речей» [52, с. 50], тобто любов це водночас дар і отрута, *Рай* (рідний дім) переплітається у текстовому полотні поета з Пеклом (чужиною), а Райське дерево, як і найближчі люди, лише сняться, натомість світанок зганяє крихкий сон: *Допіру день посовгнувся в вікні – / стікає дерево і кров відходить / тобі від серця. А бажання – годить: / мовляв, найкраще жити – в чужині* [71, с. 129]. І. Онікієнко характеризує біблійну *яблуню* як утілення Світового дерева, а

також і символ роду – однієї з найвищих цінностей українців загалом і В. Стуса зокрема.

Варто зауважити, що Василь Стус використовує не лише образ **дерева**, а активно переносить символічне значення на його частини. Наприклад, у поезії «За читанням Ясунарі Кавабати» фіксуємо: *Хай у тебе є дві межі, / та середина – справжня, / марно, невіре, ворожить – / молода чи поважна. / Посередині – **стовбур** літ, / а обабоки – **крона**. / Посередині – вічний слід / (тінь ворухнеться сонна). / Ні до неба, ні до землі / – не сягнути нікуди* [74, с. 167]. **Стовбур**, пряме лексичне значення якого «основна наземна частина дерева або куща, від якої ростуть гілки» [65, т. 9, с. 719], набуває символічного семантичного наповнення і втілює «земний світ» [26, с. 216], а **крона** – «верхня частина дерева, що являє собою сукупність його гілок» [65, т. 4, с. 365] стає «небесним світом» [26, с. 216]. Разом вони репрезентують Світове дерево, а саме дві з трьох частин вертикалі.

Зародження життя, або ж його початок, символізує **паросток**: *Бо унизу – праджерело. Початки / твоїх початків. Далі – у тепло, / і темінь і вологу і незрушність / малого **паростка**. Отам – твій діл. / Там – нерозпочаткована дорога* [74, с. 253]. А вже нездоланність і жагу боротися до кінця втілює лексема **стебло**: *Коли на серці смерть, як воскресіння, / то підростає справжній чоловік / і, син землі, він вітрові супроти / підносить, ніби меч, гінке **стебло*** [74, с. 228].

Семантику початку й основи життя переймає також і **корінь** (збірне **коріння**) – «частина рослини, що міститься в землі й за допомогою якої рослина всмоктує з ґрунту воду з поживними речовинами» [66]: *Шалені бурі, серцю ви миліші, / аніж круте мовчання горлове. / Вирубовується молоде **коріння** / у камінь надр і п'є живлющий сік* [74, с. 228]. Фіксуємо також конотації жаги до життя і боротьби за краще місце під сонцем, притаманне юності. Водночас **коріння** здатне набувати символічного значення «роду» [27, с. 306], зв'язку з батьківщиною: *Пройдеши у погріб чорних коридорів / із павутинням вікових розлук? / Ні син, ані дружина не впізнають. / [...] /*

*Пообтинали все твоє **коріння**, / отож вельможно йди за край терпіння* [74, с. 207–8].

Утіленням основи чи дому в світобаченні Василя Стуса постає біль і темрява, від яких не втекти, бо вони вже невіддільні від внутрішнього «я»: *...розсотаний дух мій недужий / над дротом колючим завис, / і вже не збагнути довіку, / де степ, де дорога, де кручі / і в себе тобі не вернути: / ти в горі **корінням** уріс* [72, с. 184]. Відірваний від рідного, замкнутий у неволі, залишений на повільне божевілья між ґратів, він здатен лише визнати: його першоосновою стало горе.

У досліджуваних текстах у лексемі **дерéва** фіксуємо семантику колективного духу: *Між ґратами – незаймані горби. / Опукляться розмаяні **дерéва**, / немов скрижалі пам'яті і мрев / цієї божевільної ганьби. / Деся Хвойка там відшукував скарби* [74, с. 265]. Підтверджує трактування **дерев** також образ [Вікентія] Хвойки, археолога-дослідника трипільської культури, її першовідкривача; важливої постаті для української нації. Розчарування і безнадія щодо долі Батьківщини зчитується в його згадці *божевільної ганьби*, про яку нам не дано забути.

Найчастотнішим деревом із символічним значенням у поезіях Василя Стуса виступає **сосна** – «вічнозелене хвойне дерево, перев. з прямим високим стовбуром, довгою хвоєю і невеликими шишками, або такі дерева в сукупності» [65, т. 9, с. 469]. Фіксуємо сосну як утілення засмученої, зжуреної жінки [27, с. 571] у таких рядках: *Ще видиться: тонка **сосна** / пірнути в небо хоче, / стоїть дружина голосна / і в безвість тупить очі* [74, с. 185]. Автобіографічний ліричний герой особливо гостро реагує на власну відірваність від сім'ї та болісно рефлексує про відчуття покинутості й самотності, на яку розлука приречла його дружину. В іншій поезії знаходимо: *Куди не гляне – спокій, спокій, спокій, / ніхто ані озветься. Німота. / Синочок спить. І сон його глибокий, / а мати – ніби знята зі хреста. / **Сосна** із ночі впливе, мов щогла* [74, с. 264]. Мотив самотності матері, яка залишилася сам на сам із бідою та з малою дитиною на руках, підсилюється тужливими

роздумами ліричного героя про темряву душі й смертність: *Усе життя лягло в одне прощання, / і кожен крок – мов за останню грань. / [...] / Пливе **сосна** із серця, із хуртечі / і в душу входить всевельможна ніч* [там же].

Більш продуктивним у художньому світобаченні Василя Стуса для лексеми **сосна** виступає символічне значення самотності, міцно поєднане з конотацією життєвої сили [26, с. 82]: *Спливають **сосон** крони, / Мов однокрилі ворони – в пільму. / І залоскоче серце язичок – / Маленькою блакитинкою. Раптом / Набухле серце підійде під груди / [...] / Вкраїно! / Віддаленів твій обрій. Відгримів. / Ти ніби й є. Але тебе немає* [70, с. 20]. У цьому контексті негативні емоції підсилює образ **воронів** – вісників смерті, а згадка рідної землі, яка надто далека і залишається лише згадкою чи мрією, залучає новий образ, характерний для самотності Василя Стуса – самотність вірного сина і щирого українця: *Глухо **сосни** скриплять на світанні, / хмурі плеса озер віддали. / Ніби спалахи світла на грані – / краєвиди моєї землі* [70, с. 100]. Упродовж років символ **сосни** в міфопоетичній картині світу автора частотно більше залучається, проте не змінює свою семантику, а лише підсилює її: *П'янке бездоння лащить до ніг. / Криваво рветься з нього вороння / майбутнього. Летить крилатолезо / на утлу синь, високогорлі **сосни** / і на пропащу голову мою. / [...] / Неприхищений, / а чуєш, чуєш протяг у душі!?* [70, с. 142]. Тут теж фіксуємо тематику смерті й безодню самотнього болю, підкреслену згадкою **вороння**. Яскраве втілення відірваності від рідного дому, ув'язненості душі знаходимо в таких рядках зі збірки «Палімсести»: *Шепче лапатий сніг, / д'горі знялась **сосна**, / стану, зайду за ріг, / ніби нічна мана. / [...] / Темене, почезай, / де він, мій рідний край, / мій русокоший край? / Радосте, не ридай* [72, с. 91].

Семантика символу **сосна** в текстах Василя Стуса надто глибока й наповнена, що ускладнює виокремлення одного домінантного значення, проте наскрізним мотивом усіх зафіксованих вживань цієї лексеми визначаємо тугу. В авторському сприйнятті **сосна** переймає також і значення «сили характеру, безсмертя» [26, с. 82], якій все ж притаманні відтінки відчаю

і зболеності, адже згадка про кохану дружину й сина та неможливість бути поруч із ними руйнує ліричного героя зсередини: *...моя голубко вижурена, люба, / ти за межею, за ріллею, там, / куди, аби я волю дав чуттям, / на ліктях зміг би доповзти. До **дуба**, / у бурю зламаного, до **сосни**, / що глищею у моторошні сні / увійде владно, ніби смерть-загуба* [74, с. 166]. У цьому контексті образ-звертання «голубка» доповнює загальну картину символічним значенням щирого кохання [27, с. 142]. Водночас **дуб** є одним з утілень Світового дерева, або ж Дерева життя, про яке вже писали вище. Він символізує також міць, силу і, що не менш важливо для нас у цьому контексті, цілісність [26, с. 238]. Дослідники вважають, що свою символічну семантику і культовість **дуб** отримав саме завдяки власній довговічності та надзвичайній незламності, у тому числі деревини. Василь Стус звертається до образу *зламаного в бурю **дуба***, тобто того, що видавався могутнім і монолітним, але все ж піддався стихії й не витримав удару долі.

Лексема **дуб**, пряме номінативне значення якої – «багаторічне листяне дерево з міцною деревиною та плодами – жолудями» [65, т. 2, с. 428], доволі продуктивна в поезіях Василя Стуса. Наприклад, автор навіть витворює власну метафору на позначення зачерствіння душі: *Кигикнуло – і далі полетіло, / а, може, все причулося мені? / І вже болює душа, **на дуб здубіла**, / у чужаниці, ой у чужині* [72, с. 116]; *і порожнеча скрижаніла, / і скрижаніла німота, / і вся душа, **на дуб здубіла**, / і плоть, мов знята із хреста* [72, с. 140]. Із символічним значенням міці та здоров'я фіксуємо це слово в рядках: *бо не зійде на каменю жито / і сухий не розів'ється **дуб*** [72, с. 41].

Важливою репрезентацією образу **дуба** є його вживання в такому контексті: *Україно, тебе вже не видно – / ні **тополь** твоїх, ні **дубів**. / За Михайлівським хутором, рідна, / я надовго тебе загубив* [70, с. 100]. Тут **дуби**, як і **тополі**, виступають характерними для українців Світовими деревами, зокрема навіть вбачаємо символізацію синів і дочок українського народу відповідно. Підкреслює відірваність від рідної землі також згадка

Михайлівського хутору, межової точки, пункту контролю через державний кордон України з російським агресором.

Тополя – це «дерево родини вербових із високим прямим стовбуром, глянсуватими листками різної форми та одностатевими квітками у вигляді повислих сережок» [65, т. 10, с. 197] за прямим лексичним значенням, а в поезіях Василя Стуса постає символом України [26, с. 803]: *Довкола – зрубані хрести / по рідній Батьківщині. / Моя **тополе**, краю мій, / вигойдуйся на волі, / притьом пильнуючи з-під вій / синів на видноколі* [72, с. 175]. У цьому контексті помічаємо також образ *зрубаних хрестів*. **Хрести**, як зазначалося вище, є однією з модифікацій Світового дерева, втіленням «світової осі», окрім того вони символізують страждання та боротьбу [26, с. 836]. Зрубаність хрестів – нищення навіть пам'яті про полеглих, тих самих синів, яких мати-Україна, мати-тополя пильнує.

Образ тужливої матері-**тополі** знаходимо і в таких рядках: *Тонкостанна **тополе**! / Ти мечем видаєшся лиш здалека. / Ти не меч. / Ти лиш сум. / [...] / О журлива **тополе**! / Скільки літ ти тужила й квила! / Ти, мов чайка, кигичеш / при битій дорозі сама. / Ти високе прощання. / Ти віками доземно хилилась, / як синів проводжала / і ждала, од горя німа. / А сини у світи / йдуть і йдуть. І назад не вертають* [70, с. 90]. Ліричний герой висновкує, що рідна земля приречена на журливе безрезультатне чекання, вона не має сили боротися і перемагати, її доля – бути сумом і сподіватися на кращу долю, продовжуючи хилитися. Посилює семантику образ **чайки**, що кигиче *при битій дорозі*, яка присутньо сама є символом України [27, с. 633].

Часом **тополя**-Україна виступає у світовідчутті Василя Стуса лише тінню дому, окреслену сумом і тугою: *Не видно Вітчизни – / світанок не бризне. / А поніч лопоче, / як тіні **тополі**, / і син мій не хоче / ввижатись в неволі* [72, с. 132]. А подекуди **тополя**, вісниця рідного краю, чекає на своїх дітей і навіть вибігає назустріч: *Перепочиньте, харони мої! / Станьте під небом високим, харони! / Очі притьмарює смертна запона, / в горлі солоні вищать солов'ї. / Перелетіть мене, перелетіть / через дроти, паркани і*

*горожі / на Україну! До смертного дрозду / бачу – **тополя** до мене спішить. / Але – ріка попливла світова* [72, с. 79]. Не вперше помічаємо образ ріки й загалом води в контексті долі й невідвортної розлуки. Сама **вода** є архетипним символом, навіть сакралізованим, тут утілює рух [27, с. 106], водночас **ріка** виступає шляхом і дорогою [27, с. 502]. Також варто зазначити алюзію на ріку Стікс. Посилують драматизм ситуації **солов'ї**, які символізують «співучу душу українця» [26, с. 774], а також – волю [27, с. 561], що вважаємо тут більш слушним трактуванням; **солов'ї** у контексті мають ознаку *солоні*, тобто гіркі, чим відсилають реципієнтів до образу сліз і страждань. На противагу вісниками весни (солов'ям) фіксуємо **харонів**, перевізників душ померлих. Ліричного героя ведуть до смерті, його шлях тепер лише за річку Стікс, проте зболена, але вільна душа прагне до смертного дрозду повернутися на Батьківщину.

Особливу увагу привертає поезія «Солов'їна тополя», яка мотивує тезу про міцний зв'язок поетичного світобачення Василя Стуса з фольклором: *Покрайдороги, вигнана з села, / гінка **тополя** в вітрі трепітає, / [...] / Оце таки діждала, щоб дорогу / тобі уповні відьма перейшла* [73]. Чітка апеляція до балади про перетворену на тополь дівчину переплітається з Шевченковим баченням долі України. Вважаємо цей образ модернізованою Василем Стусом версією художнього образу України: *До споконвіку ти пильнуй її / під шум і свист і крики **гайвороння**, / і так лящить, що аж лящить у скронях, / ув'язані за ноги **солов'ї*** [там же]. Лиховісні птахи [27, с. 127] **гайворони** вкупі з перев'язаними за ноги **солов'ями**, символом волі, наштовхують на доволі зловісну картину недолі тополі-України. Проте навіть під силою вітру дерево все ще гнеться, але не ламається.

Україну в текстах Василя Стуса репрезентує також і **верба**, не менш вагоме для української картини світу дерево. За прямим номінативним значенням **верба** – «дерево або кущ з гнучким гіллям, цілісними листками і зібраними в сережки одностатевими квітками» [65, т. 1, с. 325]. Національне втілення Світового дерева, яке безпосередньо символізує Україну: *О де ж він*

– край твій, біль твій, крах? / Де ти єси, ясна водо – / в ній тихі зорі
 полоскались, / в ній білі хмари тінню брались. / Німій, бідо моя, жадо / моя.
 Бо серця джерело / вже обміліло. Обміліла / криниця. А **верба** пустила /
 гарячі брости – в крик-зело [72, с. 77]. В іншому контексті, наприклад, разом
 із **кленом** («дерево, що має лапате листя з гострими кінцями й глибокими
 вирізами» [65, т. 4, с. 179]) утворює пару жіночого й чоловічого начала, дочок
 і синів українського народу, того рідного, до чого прагне душа ліричного
 героя: *І перша птаха різала крилом / обрус небес, морозний і зелений. / Чадили*
верби і шаліли клени. / О рвись до них – крізь ґрати – напролом! [72, с. 73].

Посилює образ жінки, окрім **верби**-смутку, також і **липа**, яка виступає
 символом жіночого щастя [26, с. 83], хай і втраченого, у рядках: *Осамотілі*
липи в вітрі хрипом, / сухе проміння пахло сірником, / і плакала за втраченим
вінком / юначка, заробивши на горіхи. / І верби в шумі втоплені [70, с. 44].
 Водночас **липа**, пряме номінативне значення якої – «дерево з серцеподібним
 зубчастим листям і жовтим пахучим медоносним цвітом» [65, т. 4, с. 487], є
 одним з утілень Світового дерева українців: *Танцюй на пеклі, навісний, / свої*
залявши сліпи, / сюди приходять навесні / українські липи – дрібненьким
листям лопотять, / тонкі ламають руки / і мовчки до небес кричать [72,
 с. 148].

Не менш яскравим прикладом репрезентації національних символів у
 поезії Василя Стуса є такі рядки: *Занадто далеко. Занадто ген-ген, / де в*
леготі-вітрі кучериться клен, / де сонях кружляє, калина цвіте, / хвалитиму
Бога, що там ви єсте, / де ревом німим задихнувся Дніпро, / де Нестор ховає
злочинне перо, / бо в горлі застуда, у грудях пільма / і світ оступає стокрик
– Колима [72, с. 134]. Вважаємо, що цю поезію варто розглянути детальніше.
Клен, а також **сонях** та **калина**, про які йтиме мова далі, є важливими
 символами для українського народу, які безпосередньо втілюють саму
 державу. **Дніпро** – священна в національній картині світу річка, разом із
 образом **Нестора Літописця**, упорядником однієї з центральних для нашої
 історії пам'ятки «Повість минулих літ», протиставляються чужинному краю,

місцю заслання та утримання не лише Василя Стуса, а й багатьох українців, – **Колимі**. Про складний шлях нашої держави свідчить також епітет *злочинне*, що стосується пера Нестора, адже навіть згадка про тривалу й багату національну історію українців є злочинною для радянського окупанта.

Із символічним значенням фіксуємо **осику**, за тлумачним словником – це «листяне дерево родини вербових; тополя тремтяча» [65, т. 5, с. 761]. У художньому світобаченні Василя Стуса **осика** символізує «сум, тугу» [27, с. 423], особливо зважаючи на біблійну легенду, за якою на осиці повісився Іуда, тобто вона прийняла зрадника і стала нечистою, навіть проклятою: *В вікні сліпому / ледь-ледь займається зоря, / куток читає псалтиря, / та не дібрати слів нікому – / в осиці жевріє зоря* [72, с. 237]; *На вітрі струмує осика / і сяєвом сходить цвинтарним / (защедра щопта Везьзевула / твій тойсвіт підносить до уст). / Цілуй же чоло охололе, / очима вглядайся ув очі, / провалені в ночі провалля, / щоб гостро встромитись у вись* [72, с. 81].

Кедр – «південне вічнозелене хвойне дерево» [65, т. 4, с. 138] – набуває символічної семантики сили та міці, могутності [27, с. 281] зокрема завдяки Біблії (варто лишень пригадати відомий бібліїзм «Господь зломить кедри ліванські», у якому йдеться про найвеличніших володарів світу). Водночас у колядках **кедр** постає Райським деревом, або ж предвічним Світовим. У поезії Василя Стуса фіксуємо цей символ з конотацією самотності, притаманної світобаченню автора загалом: *Ніхто, ніде і анізвідки / тебе не кличе, ані жде. / Високі кедри – як релікти, / що вік іде, мов сніг іде* [74, с. 258].

Яблуня, яка за прямим номінативним значенням – «садове й лісове фруктове дерево родини розових з плодами перев. кулястої форми» [65, т. 11, с. 619], символізує цілісність, а також земні бажання, початок всіх речей і молодість [26, с. 894]. У поезії Василя Стуса фіксуємо: *Крислата яблуня в цвіту стоїть, / здається, розвилась посеред снігу, / щоб догодити спогадам, і кригу / струсити з віття* [74, с. 207]. А в іншому контексті знаходимо доволі яскравий і багаточаровий біблійний образ **яблуні**, а точніше її **гілки**: *Скалком світла і кристалом болю, / з візерунком шарлатових барв, / ледве прозираючи*

зі шпар / темряви, я все тебе здоровлю, / світе мій прощальний! Зачекай / ще – бодай на мить – бодай востаннє / кожною утраченою гранню / надивлюсь на гожий небокрай, / доки він мені протистоїть / круглою вельможною бідую. / Я своєю, світе мій, сльозою / можу неокрайо веселить. / Найчіткіша радосте – кінця! / Ринь упрост – до сонця і блакиті. / **Гілочку, що в яблуневім цвіті**, / голуби несуть до правітця [74, с. 244]. **Яблуня** виступає Деревом пізнання добра і зла, вона цвіте, що позначає молодість і життя. Ліричний герой щиро залюблений у це життя, він його славить, попри всі труднощі, з якими стикається. Він дивиться на світ крізь біль, але водночас захоплюється дарами Божими. Гілка в цвіту означає молоду, але зламану людину, відірвану від дерева. Голуби як божі птиці підносять цю гілку до Бога, адже ліричний герой приречений на смерть. Проте він надто любить це життя, його кінець – світлий, близький до Раю. Автор віртуозно оперує біблійними образами, щоб окреслити загибель молодого людини, яку із темряви життєвого болю нарешті несуть до *правітця*.

Не менш цікавим і глибоким символом на біблійну тематику фіксуємо **віть оливи**: *І безберега тиша довсібіч! / Увесвіт твій німує і німіє. / І сонце, в душу світячи, не гріє: / в змертвілих лицях – відумерла ніч. / А з безгоміння, з тлуму світового / напружена підноситься рука / і пісня витикається тонка, / як віть оливи у долоні бога, / і сподіванням встелеться дорога, / і в серці зірка заболить жалка* [72, с. 21]. Дерево **оливи** – це «вічнозелена субтропічна рослина родини маслинових з їстівними плодами, з яких одержують харчову і технічну олію; маслина» [65, т. 5, с. 688]. Саме гілку (чи листок) **оливи** приносить голуб, якого випускає Ной, щоб повідомили *благу вістку*: «І повернувся голуб до нього надвечір із свіжозірваним оливковим листком у дзьобі, тож і довідався Ной, що води з землі відплили» [62, Бут. 8:11]. У Василя Стуса **віть** (гілка) **оливи** символізує «мир, згоду, злагоду» [27, с. 135]. Пісня, яка витинається із тиші, із відчаю, стає вісником порятунку, як та *віть оливи у долоні бога*.

Серед назв кущів виокремлюємо **калину**. За тлумачним словником, це «кущова рослина родини жимолостевих, що має білі квіти й червоні гіркі ягоди» [65, т. 4, с. 76], а за словником символів – утілює Україну [26, с. 326]: *Ярій, душе. Ярій, а не ридай. / У білій стужі сонце України. / А ти шукай – червону тіль **калини** / на чорних водах – тіль її шукай, / де горстка нас* [70, с. 152]. *О тише тиші, заколисуй / забутим гуком, як жилось / тобі під гронами **калини**, / де попелясті зозулі / вістили роки: жий однині / на всенепізнаній землі* [72, с. 126]. В останньому контексті символічним є також образ **зозуль** – віщунка життя [27, с. 251], а отже провісниць майбутнього. Саме на їхнє кування ворожать, скільки років ще приготувала доля.

Проте **калина** втілює не лише саму Україну, а і її нездоланність, міць і витривалість: *Перенеси мене, перенеси / з епохи лютості в добу кохання, / де плинуть між медових берегів / молочні ріки, де горить **калина** / і де зигзичить досі голубина, / мов Ярославна з сіверських валів* [74, с. 302]. Калиновий вогонь, як і апеляція до давніх золотих віх історії, підсилює образ могутності держави. І навіть якщо мати плаче за сином, **калина** все одно горить – вона незборима, попри все вона є: *Ще видиться: чужий далекий край / і серед степу, де горить **калина** – / могила. Там ридає Україна / над головою сина: прощавай* [70, с. 177].

Символьне значення **калини** поширюється і на прикметник **калиновий**: *тільки тобою тішиться немовля, / спів **калиновий** піниться над водою – / тільки тобою, тільки тобою!* [72, с. 30].

Серед назв кущів із символічним значенням фіксуємо **терен** – «колючий кущ родини розових, що дає темно-сині їстівні плоди з терпким кисло-солодким присмаком» [65, т. 10, с. 85]. У текстах Василя Стуса він утілює занедбаність та непрохідність [27, с. 593], щось таке, до чого складно дістатися, як для ліричного героя – Батьківщина: *Тримайся бо потойбік. Ти – за гранню, / де видиво гойдається святе. / Там – Україна. За межею. Там, / лівіше серця. З горя молодого. / І геть **тернами** поросла дорога. / А Бог шепоче спрагло: аз воздам!* [74, с. 318]. Остання фраза підкреслює моральну

силу відірваного від священного, від дому персонажа: попри біль, він знаходить у собі мужність вірити, що Бог поверне його мучителям все завдане зло сторицею.

В іншому контексті вживання лексеми **терен** фіксуємо семантику «страждання» [27, с. 593], утілення муки і наповненого труднощами шляху: *Нема ні вишу, ані долу / бо долі кривокрилий птах / вергає душу нашу голу / то проміж зір, то по **тернах*** [72, с. 61]. Знаходимо тут переосмислення автором крилатого латинського вислову «per aspera ad astra» (крізь терни до зірок) та загальне трактування життя як явища швидкозмінного та непередбачуваного. Семантику страждання **тернам** додає також і біблійний контекст Христових мук, Його терновий вінець: *Ми, Господи Боже, давно вже ошукані віком, знебули, / заживши, як блазні, прикраси – **тернового** твого вінця* [74, с. 294].

Серед назв чагарників фіксуємо символізацію лексеми **бузок**. У прямому номінативному значенні це «густий чагарник з великими волотями ясно-лілових, фіолетових або білих дуже запашних квітів» [65, т. 1, с. 250]. **Бузок**, здебільшого білий, символізує скромність [26, с. 336]: *Десть цвіте Софія, мов **бузок**, / десть над нею вічний травень має, / десть під нею меча походжає, / та сумний у меві кожен крок* [74, с. 332].

Найчастіше Василь Стус використовує цей образ при згадці дружини та сина, адже **бузок** символізує «молоде родинне життя» [27, с. 58]: *Кохана – ніби куц **бузку**, / обтяжений з задуми й тиші, / і на розстанні – ще миліша / за ту, що стрілась на віку* [72, с. 39]; *Рясним букетом **білого бузку**, / зарошеним у радість, син наснився* [74, с. 285].

Символьна семантика **бузку** переходить і на прикметник **бузковий**: *Так пливемо в ковчезі ми / за паводком століть, / і пишна сяє при кормі / **бузково-яра віть*** [74, с. 348].

Отже, серед назв дерев, кущів і чагарників із символічним значенням у поетичних текстах Василя Стуса ми виокремили: **Світове дерево, дерево та його частини (стовбур, крону, паросток, стебло, корінь (коріння)), сосну,**

дуб, тополю, вербу, липу, клен, осику, яблуню (її гілку), віть оливи, калину, терен та бузок.

2.2. Символи-назви квітів і трав

Поезія Василя Стуса багата на символи-назви квітів і трав. Серед них – **троянда** – «багаторічна кущова рослина родини розових з великими запашними квітками червоного, рожевого, білого або жовтого кольору і з стеблами, звичайно вкритими колючками. [...] Квітка цієї рослини» [65, т. 10, с. 288]. Вона виступає символом кохання [26, с. 624]: *Тріпочуться троянди, мов живі, / обтяжені дощем, шаріють з ранку. / Вертай до хати, вилюби коханку / і обцілуй від ніг до голови. / З її пахучих вранішніх долонь / співатимеш молодзиво кохання, / коли ряхтять троянди спередання / і спить, як породілля, оболонь* [74, с. 342–343]. В іншому контексті фіксуємо символічну семантику смерті [26, с. 812]: *і забродить сік / в тих овочах, що довго літа ждали / і старіли в чеканні. Але ти, / трояндо чорна, пуп'янки пустила!* [72, с. 88]. Чорний колір, ознака темних сил, відчаю і смерті, посилює значення троянди, яка в цьому контексті сама і втілює смерть. Образність забродженого соку, постарілих овочів і чекання підтверджує доцільність нашого трактування.

Кохання в художньому світобаченні Василя Стуса, а також цноту, дівоцтво й віднайдене щастя [27, с. 304] символізує **конвалія** – «багаторічна трав'яниста рослина, що цвіте дрібними білими квітками, схожими на дзвіночки» [65, т. 4, с. 255]. Поет, звертаючись до образу цієї квіти, часто згадує свою дружину, залишену разом із малим сином у рідному краю, до якого дістатися може лише думками і рядками: *Ти прийшла ясновида. / Ти вся – і любов, і жага... / Я дивлюсь в твої очі / І повнюсь любов'ю. / Але в коси / Конвалію ти заплела. / Будь же чистою, / Квітко цнотлива!* [70, с. 13]; *Колимські конвалії – будьте для Валі, / достійтесь до Валі – рожеві огні. / Пробачте, у вас забагато печалі, / пробачте, красуні, ви надто сумні* [72, с. 137]. В останніх рядках помічаємо також і конотації туги, бо Колима –

місце ув'язнення і розлуки, місце, у якому Василь Стус мусить перебувати без змоги бачити кохану дружину.

Як символ «чистоти, цноти» [27, с. 338] фіксуємо також *лілею (лілію)*. Пряме номінативне значення лілії – «цибулинна рослина родини лілійних з прямим стеблом і великими, форми дзвона, білими або яскраво забарвленими квітками» [65, т. 4, с. 515]: *Бажання наші – вигадки. [...] Пильнуй спокійне самотрумування, / коли лілеї жовті пелюстки / малішають і чезнуть. Мертве плесо – / твоє свічадо, вигасла душе!* [74, с. 312–313]. Жовтий колір символізує журбу [27, с. 225], що додає певних смислових нашарувань: чистота журби, що призводить до *вигасання*, смерті.

Близькою тематично є символічна семантика лексеми *рута*, яка за прямим номінативним значенням – «багаторічна напівкущова або трав'яниста рослина родини рутових, яка містить у собі ефірну олію; використовується в медицині та парфюмерії» [65, т. 8, с. 913]. У поезії фіксуємо: *І восени прощальна туга руги / Видзвонювала в позолоті трав. / Щоб я мужнів, мінився і зростав, / І встиг пізнати, любити і забути, / І згадувати у годину скрути / Тебе одну. Котру одну кохав* [70, с. 25]. *Рута* є традиційним символом привабливості та краси, а також містить широке поле трактувань: від цнотливості до її втрати, від вдалого шлюбу до його нещасливої версії, а також розлуки і туги за коханою [27, с. 514]. В авторських рядках вище помічаємо останнє.

Своєрідною декларацією мистецької сутності Василя Стуса стає символізація *квітки папороті*. За легендами, той, хто знайде та зірве цвіт папороті в ніч на Івана Купала, пізнає сокровенне і невимовно збагатиться. Саму ж папороть називають квіткою щастя [27, с. 433]. Її пряме номінативне значення – «спорова безквіткова трав'яниста рослина з великим, дуже розсіченим листям, що росте в тінистих сирих місцях» [65, т. 6, с. 58]. У природі папороть не цвіте, тільки в легендах та мріях: *І папороті цвітом процвітає / оцей дивочний опівнічний спів, / о як би я туди, до вас, хотів – / хоч краєм ока або серця краєм!* [72, с. 51]. Утім, виокремлюємо і такий

контекст: *Слово, слово, – достиглий смут мій! / Набираючи висоту, / порятуї од важкої скрути / і од радості порятуї, / поки, круглі, цвітуть долоні, / поки з серця ростуть пелюстки, / поки думи, як дзвони довгі, / і як дзвони, круглі такі, / ти любов'ю мене, наче амфору, / доливай, довіряй добру. / За розквітлу купальську папороть / я пером і горбом віддарю* [70, с. 78]. Автор майстерно творить образ мистецької ейфорії, його квіткою щастя постає найцінніше для поета – натхнення й можливість писати.

Традиційним символом початку весни, її провісницею [27, с. 486] є **пролісок** – «трав'яниста рослина родини лілійних із блакитними або синіми, рідше фіолетовими або майже білими квітками на безлистому стеблі» [66]. Вживання цієї лексеми із символічним значенням фіксуємо у таких рядках: *Нашорошений пролісок – / Ніби зайчик уважний / До вітрів і до шереху / Розвесіння гіркого! / Нашорошений пролісок, / Туги синій вістуне, / Годі смутку! Землі пора / Молодою квітчатись! [...] Нашорошений пролісок – / Мов дитячий несмілий крик: / Бути радості на землі, / Доки проліски дзвонять* [70, с. 25]. Можна зазначити, що в художньому світобаченні Василя Стуса **проліски** – це вісники не лише весни, а також щастя і радості, бо, попри *гіркість розвесіння, вісткування туги* та символічну семантику смутку й журби, притаманну синьому кольору, автор наполягає на торжестві відродження, надії на світле майбутнє – *несмілий дитячий крик* відсилає до боязкого проростання перших квітів з-під талих снігів.

Символьної семантики у поезіях Василя Стуса набуває **мак** – «трав'яниста рослина з довгим стеблом і великими квітками (переважно червоного кольору), що дає кулястий плід, наповнений дрібним насінням» [65, т. 4, с. 601]. Ця квітка символізує «нетривалість людського життя» [27, с. 350], що можемо спостерегти в таких контекстах: *А далі, за кривавою межею, / пів твого світу вже цвіте, мов мак, / а ти все позираєш, неборак, / за тим, що називалося твоєю / святою суттю, а тепер стоїть, / ховаючись у тінь чужого болю* [74, с. 201–202]. *Напевне, так і треба – / судилося бо так: / упали зорі з неба / і надломили мак* [74, с. 161].

Серед назв трав фіксуємо лексему **молочай**, яка у прямому номінативному значенні позначає «трав'янисту або кущову рослину родини молочаєвих з отруйним молочним соком» [65, т. 4, с. 792]: *Цвіте у дикім полі **молочай**, / а більше нам нічого і не треба. / Бо нас ніколи так і не було, / ми вирости між небом і землею / і оросили кровію своєю / те, що неначе рана, запеклось / на грудях наших* [74, с. 223]. Символьне значення **молочаю** не зафіксоване у словниках, проте контекст дає нам підстави віднести цю лексему до індивідуально-авторських символів. Чітка алюзія на важку долю українського народу, який попри складні обставини, попри гніт та поневолення не здається і продовжує боротися. Продовжує *процвітати* серед *дикого* (вільного) *поля*, бо тримати стрій і не здаватися для нашого народу – найважливіше. Тож у поезії Василя Стуса фіксуємо лексему **молочай** із символічним значенням «незламність».

Не можемо оминати увагою символізацію **блекоти**. **Блекота** – це «отруйна бур'янова рослина», а також – «усе, що отруює, одурманює, притуплює розум» [65, т. 1, с. 197]: *Ти лялечка. Ти з льолі льолі / викружуєш. А я – зі ста / звільнився шкур. І ми – на волі, / хоч білий світ – як **блекота*** [72, с. 96]. Настрій тексту підкреслює гостроту божевілля світу, його одурманеність, отруйність. Автор переносить власне розчарування від дійсності в символізацію, ототожнення дурману й адекватного світосприйняття, адже в реальності вони однакові, бо світ – божевілля, бо ява – отрута.

Фіксуємо символізацію **бугили**, пряме номінативне значення якої – це «трав'яниста рослина з родини зонтичних із солодким стеблом» [65, т. 1, с. 246]. **Бугила** втілює занедбаність та занехаяння [27, с. 57]. Наприклад, у таких рядках помічаємо: *Заколисавши душу, / неначе немовля, / сховав її, де пуця / й незаймана земля. / Там виросте по ньому / висока **бугила**, / але не 'ддай нікому / ні крихти зі стола / своїх недовідомих / попередсмертних учт* [74, с. 304-305]; *Цей навіжений, цей скажений степ / на весну **бугилою** поросте* [74, с. 244]. Також знаходимо **бугилу** в символічному значенні

«занедбаність» у такому контексті: *Коли б ти знала, як ми не могли / прощатися, бо все життя єднались / і близились, і разом увійшли / у спільне річище, де скільки плину – / все видно нашу рідну Україну / з журливими кущами бугили* [74, с. 194]. Ліричний герой із сумом згадує покинуту рідну землю, вимучену недолею і бідною.

Полин у прямому номінативному значенні – це «трав'яниста або напівкущова рослина родини складноцвітих з міцним запахом і гірка на смак» [65, т. 7, с. 68]. Ця лексема символізує гірку долю [27, с. 465], яка судилася українській нації: *А де Україна? Все далі, все далі, все далі. / Шляхи поростають дрімучим терпким полином. / Украдене сонце зизить схарапудженим оком, / мов кінь навіжений, що чує під серцем метал* [74, с. 33].

Символьної семантики **полину** набуває і прикметник **полинний**: *Пустіть мене до мене. Поможіть / ввібрать в голодні очі край полинний / і захватить на смерть. Пустіть мене – / прозаїки, поети, патріоти* [70, с. 83]. Як бачимо, гіркота полину нерозривно поєднана у свідомості митця із домом, рідним краєм, Україною.

Лексема **чебрець** як «дикоростуча напівкущова медоносна рослина, що має пряме стебло (в нижній частині здерев'яніле) з лілуватими рожевими (іноді білими) квітками» [65, т. 11, с. 289] символізує «добробут родини, рідну землю» [27, с. 636]: *Люблю дозвілля степове безкрас, / могутні м'язи рідної землі, / і запах чебрецю, і жайворонів крик, / і ластівок тривогу* [70, с. 79].

Деревій, «трав'яниста запашна лікарська рослина родини складноцвітих» [65, т. 2, с. 246], набуває у текстах Василя Стуса символічного значення «України, батьківщини», за якою автор тужить. У словниках символів цього не фіксуємо, тому вважаємо, що таке нашарування значень відбулося через те, що **деревій** росте вздовж доріг по всій території країни: *Цвів деревій. Тим цвітом губи пахли / і спекою, і літом, і журбою / ненатлою. А бронзове волосся / мені, мов яра памороч, було. / Отой прощальний змах*

тонкоголосий / тремтливої руки, той голий накрик – / пунктирами – щербатий яр, той пагорб – / яким зигзагом путь тобі значив? [72, с. 122].

Не можемо оминати увагою контекст, в якому **деревій** яскравіше представляє дім – як загалом Україну, так і рідну Рахнівку, місце народження Василя Стуса: *Рахнівка! Падай, падай ниць. / Там, у долині, ув імлі / вона парує, мов хлібина, / допіру з печі. Україна! / І радощі мої й жалі. / Моя Вітчизно пресвята! / Мої дитячі ярі дзвони / і подзвін цей многоколонний, / і млин – подобою хреста. / А скільки тут снувалось мрій / моїх батьків, молодших мене, / їм кожна стежка тут священна. / Як тяжко пахне **деревій*** [74, с. 349].

Ряст – «багаторічна трав'яниста лікарська рослина, що цвіте рано навесні білими, жовтими, червонуватими або фіолетовими квіточками, зібраними в китиці» [65, т. 8, с. 926] – символізує життя, що зокрема зумовило значення фразеологізму **топтати ряст** – «жити, ходити по землі» [78, с. 163], який і вживає Василь Стус у своїй поезії: *Так явно світ тобі належать став, / що, вражений дарованим багатством / оцього дня, відчув, як святотатство: / блукати лісом, йти межі отав, / **топтати ряст**, аби спізнати в зорі / наближення своїх гріховних прав* [70, с. 156].

Отже, серед символів-назв квітів і трав ми зафіксували **троянду, конвалію, лілею, руту, квітку напороті, пролісок, мак, молочай, блекоту, бугилу, полин, чебрець, деревій та ряст**. Серед усіх загальнонаціональних символів визначаємо **молочай та деревій** із індивідуально-авторськими конотаціями.

2.3. Символи-назви сільськогосподарських культур і плодів

Набагато менш частотними у поезіях Василя Стуса є символи-назви сільськогосподарських культур і плодів. Із-поміж них фіксуємо лексему **жито** – «злакова рослина, зерна якої використовуються для виготовлення хліба» [65, т. 2, с. 533]. Для українців жито-хліб є сакральним образом. Народ, чисєю найбільшою цінністю є плідюча земля, не здатен осмислювати себе без

хліба. Підтверджують це наявність давнього культу землі ще з часів язичництва, а також традиційні обряди, які збереглися донині. Упродовж усього людського віку жито супроводжує українців: ним посипали місце, де народилася дитина, ним досі осипають молодят і навіть вслід домовині кидають жито, що зумовлює символічне значення «усіх етапів життя людини» [26, с. 261]. Обряди посівання як побажання добробуту, миру і багатства, Дідух на Різдво із житнього колосу як неперервність роду – для нашого народу **жито** і є самим життям [26, с. 260]: *Нас матері зродили на любов – / орати землю, жито засівати, / щоб Господом дароване віддати* [74, с. 325]. *Ще й до жнив не дожив, / ані жита не жав, / не згубив, не лишив. / І не жив. І не жаль* [74, с. 165]. Тобто *не жати жита* означає не прожити достатньо, адже **жито**-життя ще не дозріло, воно ще навіть не виросло.

Після жнив замість поля, вкритого **житом**, залишається лише стерня, якій судилося спалення. **Вогонь** – сакральний, здавна вважався вісником сонячного бога на землі, окрім того має захисну й очищувальну силу [27, с. 105]: *І розгубившись у вирі струмувань, / згубивши берег свій, віддавшись світу. / Горить стерня, де половіло жито, / о вересню, теребище смеркань!* [72, с. 145]. Тракуємо ці рядки як оптимістичну філософію кінця життя і втрати шляху. Бо хай **жито** вже вижате, хай стерня вже горить, хай вже панує осінь (вересень) життя – та це звичний плін часу, а що відоме, те не жахає.

Цікавим також є такий контекст: *Бо немає стерну. Твій кінець / умовляє, навчає, просить: / згинь, коли спромога. Хай їм грець / тим літам, що будуть непрожиті. / То ж бери собі останній шлюб, / бо не зійде на каменю жито / і сухий не розів'ється дуб* [72, с. 41]. Життя не завжди вдається прожити повністю, чи радше вдається прожити не всім. Ліричний герой більше не має сил боротися, він відірваний від рідної землі, на якій могло б зійти **жито**. Йому не судилося.

Проте **жито** набуває і додаткових конотацій, у певних контекстах символізує не лише життя, а саме буття українського народу – важку долю хлібороба чи страждання уярмленого: *Обабіч – чужаниця – чужина. / Під*

кожним під крилом – чужа чужина. / І даленіє дальня Україна – / тяжка як **жито** і як синь ясна [72, с. 143].

Жито, окрім усього іншого, виступає ще й символом долі, якої ніяк не оминуть, хай би де ти ховався: *лежиш ти, сповнений скорботи, / і стежиш долі дивен крок. / Та, потайна, вона тобою, / мов житній колос проросла, / і розминувся ти з собою* [72, с. 165]. Можемо помітити, що символічне значення передається частині від цілого – **колосу** – від загального **жита**: *Самотньо сновигає голос / у синіх нетрях вечорів. / Зернистий похилився колос, / що вкруг чола, мов жар, горів* [72, с. 126]. А в контексті: *Так ми відходимо, як тіні, / і мов колосся з-під коси, / в однім єднаєм голосінні / свої самотні голоси* [72, с. 98], – фіксуємо лексему **колосся** (як збірна до **колос**) із тим же символічним значенням. У рядках вище спостерігаємо, як автор майстерно зображає цілу націю (окремі **колоски**, об'єднані спільним началом), що неупокорено бореться із сильним (гострим і безжальним, як коса) політичним режимом.

У досліджуваних текстах фіксуємо лексему **зерно**, пряме номінативне значення якої – «1. Дрібний плід хлібних злаків; зернина. 2. Насінина плоду певної рослини» [65, т. 3, с. 560]. У контексті **зерно** символізує невідворотність [26, с. 289], циклічність людського життя: *Бо ми, лише відходячи, щасливі, / зі стебел повертаючи в зерно* [74, с. 240].

Серед сільськогосподарських культур фіксуємо також і **сонях** (**соняшник**). Це «однорічна трав'яниста олійна рослина родини складноцвітих з високим грубим стеблом і великою жовтою квіткою (суцвіттям)» [65, т. 9, с. 461]. Лексема виступає символом рідної землі, відданості та вдячності [26, с. 777]: *Занадто далеко. Занадто ген-ген, / де в леготі-вітрі кучериться клен, / де сонях кружляє, калина цвіте, / хвалитиму Бога, що там ви єсте* [72, с. 134].

Акцентуємо увагу, що образ **кукурудзи** («рослина родини злакових, що має грубе високе стебло та їстівні зерна, зібрані в качан; маїс» [65, т. 4, с. 388]) позначений для автора індивідуальними рисами. У листі до сина

В. Стус згадує власне дитинство: «Пам'ятаю, як 1944 р. ми садили кукурудзу на полі, викопуючи полин по цілині. Я накидав зерня в ямки, а мама (бабуся Їлінка) і брат Іван копали [...]. Пам'ятаю, як поранило брата Івана. Як він лежав – з відбитою ніжкою лівою і вирваною осколком лівою щічкою» [69, с. 12]. Тому стверджуємо, що в поезії Василя Стуса **кукурудза** символізує минуле дитинство та пережиті болісні втрати, які нагадують про себе постійно, навіть під час перебування автора в таборах: *Давні стежки переорано, / дороги дитинства / засаджені кукурудзою, / і навіть мама / з недовірою позирає на тебе – / це ти чи ні?* [70, с. 178]. *У Мар'їнці стоять кукурудзи. / На пні холонуть. На холоднім вітрі. / В нас хліба шмат. І молоко в півлітрі, / у господині на обід позичені. / [...] / Піду на шахту. Повезуть – поїду. / Хіба й за ґратами такі ж кукурудзи? / Бо тут собі і на штани не вигадую, / в цім добровільнім допрі-барлозі* [70, с. 95].

Отже, з-поміж символів-назв сільськогосподарських культур і плодів у поетичних текстах Стуса ми виокремили **жито**, **колос** та **колосся**, **зерно**, **сонях** (**соняшник**) та індивідуально-авторський **кукурудзи**.

2.4. Символи-назви рослинного простору

Найменш частотними визначаємо четверту групу, а саме назв рослинного простору (фітонімних локусів), куди відносимо назви конкретних територій, природних чи штучно створених, засаджених певними видами рослин. Наприклад, серед них фіксуємо лексему **ліс** – «велика площа землі, заросла деревами і кущами» [65, т. 4, с. 522]. Ця лексема символізує «громаду» [27, с. 338], а саме колективне минуле, народну пам'ять і національний дух: *Це час покар. Кажу ж – ти вже доріс / до свого болю? Вивчився – страждати, / аби в біді свій образ розпізнати, / свою подобу, праліс свій і ліс?* [74, с. 276].

Поле – «безліса рівнина, рівний великий простір» [65, т. 7, с. 61]. У текстах символізує «волю і щастя» [27, с. 464], проте уточнення, що поле саме стернисте, додає певні відтінки значень – «непрохідність», «складний»

(життєвий шлях до щастя): *Що тебе клясти, моя недоле? / Не клену. Не кляв. Не проклену. / Хай життя – одне стернисте поле, / але перейти – не помину. / Дотягну до краю* [74, с. 27].

Цікавим вважаємо словосполучення **яблуневий сад**. **Сад** у прямому номінативному значенні – це «спеціально відведена значна площа землі, на якій вирощують плодові дерева, кущі тощо» [65, т. 9, с. 9], тобто є штучно створеним локусом. **Яблуня** як одне із утілень Світового дерева символізує «цілісність, земні бажання, початок всіх речей, молодість» [26, с. 894], як ми вже зазначали раніше. Загалом **яблуневий сад** втілює у тексті семантику життя, молодості, яка хай відцвітає (золотіє), проте все ж таки над осінь, все ще живе: *Вся суть твоя – лише в поеті, / а решта – тільки перегній, / що живить корінь. Золотіє / над осінь яблуневий сад* [74, с. 168–169].

Також фіксуємо поєднання символічного значення **вишні** (Світового дерева українців, Дерева життя та символу рідного дому) та **саду** (початку всього, самого життя) у таких рядках: *Посоловів од співу сад, / од солов'їв, і од надсад / І от самотньої свічі, / і од жалких зірок вночі. / У небі місяць горючий / скидається як пульс живий. / Як вибухле світло, сяють вишні / опонічні. Допіру лив / високий дощ. І многогрішні / мої бажання остудив* [72, с. 26–27]. Окрім того, значення **саду** тут підсилюють символи весни та Бога – **солов'ї**, які також виступають символами волі, що не менш важливо для світобачення автора-українця. Видається потрібним зазначити і про сакралізований для нашої нації образ **вишневого саду**, який вносить у текст націоцентричні мотиви, спогади про рідну домівку-Рай.

Окрім яблуневого й вишневого, Василь Стус згадує також і **сад Семірамід**, «одне з “семи чудес світу”; щось прекрасне, чарівне» [65, т. 9, с. 9]: *Бо ми, лише відходячи, щасливі, / зі стебел повертаючи в зерно, / де всі узгір'я ще й не паленіли, / де зграйна річка утекла назад, / де ще перед життям ми загубили / Семірамід химородний сад* [74, с. 240]. Як бачимо, у контексті **сад Семірамід** набуває конотацій втраченого щастя, можливо, навіть розбитих ілюзій. Варто зауважити, що **сади Семірамід** – це

фразеологізм на позначення чогось прекрасного і дивного, а не конкретний вияв сукупності насаджених плодових дерев та кущів. Вавилонські висячі сади Семіраміди – єдине з чудес світу, точне місцезнаходження якого вчені досі не визначили. Попри те що існування цих садів донині не підтверджене, прекрасний дарунок царя своїй дружині, яка сумувала за горами і зеленню, залишається вдалим способом висловити захоплення чимось чудовим.

Серед цієї групи символів фіксуємо *гай* – «невеликий, перев. листяний ліс» [65, т. 2, с. 15], що втілює класичний український пейзаж і постає виразником символіки національного світобачення [27, с. 126]: *Верни до мене, пам'яте моя! / Нехай на серце ляжу ваготою / моя земля з рахманною журбою, / хай сходить співом горло солов'я / в гаю нічному. Пам'яте, верни / із чебреця, із липня жаротою* [72, с. 28]. Доповнюють семантику *гаю* також *чебрець* (символ рідної землі) та *солов'ї* (символи волі).

Українською рідко знаходимо символізацію *степу*, пряме номінативне значення якого – «великий безлісий, вкритий трав'янистою рослинністю, рівнинний простір у зоні сухого клімату» [65, т. 9, с. 686]. *Степ*, завдяки своїй безмірності і широкості, здатен поставати символом безкрайності та волі [27, с. 579], асоціативно пов'язаним із українською нацією, рідним домом та найціннішим скарбом. У В. Стуса *степ* безпосередньо втілює рідну землю, що і фіксуємо в контексті: *...місяця окраєць / значив узвишшям неба шовк і пахло рідним краєм / бо струмувала течія нічного сновидіння / [...] / полиново пахнув степ євшаном пахнув обрій здавався – / з пам'яті росте, окляклий і недобрый* [74]. Відірваність від дому спричиняє в перейнятого тугою автора полинність степу.

Отже, символізація назв рослинного простору в поезії Василя Стуса представлена такими лексемами: *ліс, поле, сад, гай, степ*.

Висновки до розділу 2

Отже, поетична творчість Василя Стуса багата на рослинні символи, зокрема це:

1) символи-назви дерев, кущів та чагарників: *дерево* та його частини (*стовбур, крона, паросток, корінь*), *тополя, дуб, сосна, кедр, осика, верба, клен, калина, липа, яблуня, віть оливи, терен* та *бузок*;

2) символи-назви квітів і трав: *троянда, лілея, конвалія, пролісок, мак, буги́ла, полин, чебрець, деревій, ряст, молочай, рута, квітка папороті* та *блекота*;

3) символи-назви сільськогосподарських культур та плодів: *жито, колос* та *колосся, зерно, сонях (соняшник)* та *кукурудза*;

4) символи-назви рослинного простору: *ліс, поле, сад, гай, степ*.

Згадані лексеми здебільшого мають загальнонаціональний характер. Індивідуально-авторського забарвлення набувають *молочай, деревій* та *кукурудза*. Біблійними за походженням є *яблуня, віть оливи* і *терновий вінець*, античним – образ-символ *сади Семіраміди*.

РОЗДІЛ 3

ХАРАКТЕРИСТИКА СЕМАНТИЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ РОСЛИННИХ СИМВОЛІВ У ЛІРИЦІ МИКОЛИ ВІНГРАНОВСЬКОГО

У поетичних текстах Миколи Вінграновського природа виступає не сталою картиною, а живим організмом, навіть олюдненим, переданим через асоціативне бачення і глибоке світовідчуття. Вона відображається у «проекції на переживання ліричного “я”» [84, с. 264], а не сама по собі. Тексти поета передають притаманне йому гуманістичне світобачення, щирю любов до природи і сакральність останньої для носія української культури.

Природа у Миколи Вінграновського не має в собі нічого лихого, злого. Вона лише добра – ідеальна, збалансована і розмаїта, саме флора «гармонізує душу у вирі людських [...] пристрастей» [77, с. 275]. Заглиблення в рослинне дає ліричному герою (а разом з тим і читачеві) відчуття стабільності, впорядкованості і сталості.

Дослідники сходяться на тому, що ліричний герой у М. Вінграновського – це людина, яка «крівно зв’язана з рідною землею, з своєю вітчизною, вона, мов той Антей, черпає з неї силу, насагу, любов» [48]. Тож, як і сам автор, невіддільна від місця, де вросло коріння і звідки росте стовбур життя.

3.1. Символи-назви дерев, кущів і чагарників

У М. Вінграновського архетип Світового дерева втілений у таких лексемах, як: *тополя, дуб, клен, вишня, липа, яблуна* та *калина*.

Сама лексема *дерево* функціонує в текстах Миколи Вінграновського значно рідше, аніж назви конкретних рослин (*дуб, тополя, явір* тощо). Проте фіксуємо її символічне значення, наприклад, у поезії «Дерева»: *Коли свою Вітчизну / Я називаю суцвіттям **дерев** – / Вона простяга мені свої руки / І шумування земного вітру, / Бо найгарніше у світі – / **Дерева*** [18]. Оскільки *дерево* в свідомості людства виступає живою істотою [27, с. 175], а Світове дерево – це гармонійна модель і вища форма ідеального всесвітнього зв’язку,

тракуємо семантику цього символу як сакралізацію Батьківщини, частково навіть нації, яка є «суцвіттям дерев» – тобто сукупністю гармонійних всесвітів (порівняно до «безлічі всесвітів різних» Василя Симоненка). Нація не як зібрання сірих і безликих осіб, а ціле *суцвіття дерев* – повноцінних і самодостатніх особистостей, яким судилося цвісти і розцвітати, жити, а не існувати.

Також знаходимо *гіллячку* (*гілку*) як частину від цілого *дерева*, що символізує дитину як продовження роду [26, с. 217]: *Спи, моя гіллячко голуба, / Тихо в моїм серці і щасливо. / За вікном хлюпочеться плавба / Твоїх літ і долі гомінливої* [17, с. 158].

С. Богдан [7] виокремлює цікавий, на нашу думку, випадок функціонування архетипного образу Світового дерева в поезії Миколи Вінграновського «У синьому небі я висіяв ліс...». Дослідниця, спираючись зокрема на твердження митрополита Іларіона, доходить висновку, що висіяний у небі ліричним героєм *ліс із дубів і берез* – це перевернуте, традиційне для міфології Світове дерево, яке росте саме з небесного світу, а кронами сягає землі. До того ж погоджуємося із науковицею щодо невідповідності пари *дуби-берези*, поєднання чоловічого та жіночого начал в уособленні всесвіту: *У синьому небі я висіяв ліс, / У синьому небі, любов моя люба, / Я висіяв ліс із дубів і беріз, / У синьому небі з берези і дуба* [17, с. 183]. Проте хочемо зауважити, що поєднання *дубів* та *берез* здавна є провісником весілля [1, с. 357], парності і шлюбу. Тож автор свідомо закарбовує своє кохання в цих рядках: *Той ліс зашумить, і ті сни ізійдуть, / І являть тебе вони в небі і в морі* [17, с. 184].

Найчастотнішим деревом-символом у поетичних текстах Миколи Вінграновського фіксуємо *тополю* з традиційним для українців значенням «закохана нещаслива дівчина» [27, с. 599]: *А дівча поникло під тополю, / Там, де хміль заплівся із квасолею, / Там, де можна плакати і мовчати...* [17, с. 70].

Утім, здебільшого **тополя** в поезіях Миколи Вінграновського виступає національним Деревом життя, утілює Україну [26, с. 803]: *Привіт тобі, ріко моєї доли!.. / Ні, я себе не можу уявить / Без тебе, Дніпре, як і без тополі, / Що в серці моїм змалку тополить* [17, с. 100]. Варто зауважити, що її символічну семантику часто підсилює образ **Дніпра**: *Тополя вітром ледь хитала / І воловодився Дніпро* [17, с. 288]. Також автор свідомо змальовує національну картину за допомогою сакральних для українців кольорів: *В дощі вдягаються тополі, / І квітів жовто-синя повинь / Біжить навипиньках до Дніпра* [17, с. 150].

М. Вінграновський не зупинився на відтворенні священного для української нації образу **тополі**, а створив власну групу похідних від неї слів, причому зберігши і розширивши символічну семантику: *тополить, тополята, тополиний*. У контексті вище фіксуємо дієслово *тополити* зі значенням «існувати», проте не лише існувати, а зберігати в собі те найцінніше – національне, рідне, необхідне для ідентифікації. Тобто **тополя** вже не просто символізує Україну, а починає *тополити* – жити в серці ліричного героя як згадка про Батьківщину, рідний дім, ніби якір, який не дозволить забути власне «я». *Тополят* у значенні дітей України та *тополину* землю як загалом українську землю, або ж Україну, знаходимо в поезії «Тополя», де саме дерево («вона») приходить до ліричного героя і закликає повертатися додому: *Вона приходить здалеку до мене / І шелестить до мене під вікном, / Щоб повертався я на Україну / Плугами чорнокрилими орать, / І тополята в полі поливають, / І поливати землю тополину...* [17, с. 68].

Трохи менш частотною, аніж **тополя**, проте не менш поширеною визначаємо лексему **дуб**. У контекстах фіксуємо **дуб** із символічним значенням «парубка» [27, с. 204]: *Бігли армії, мчали роти, / Помирали дуби в гаю* [17, с. 64]; *Бо вже встає світання над дідами, / Прокинулись дівчатонька й дуби* [17, с. 105].

Дуб має символічну семантику «цілісності» [26, с. 238], яку розвиває аж до єдності поколінь і зв'язку між зрілістю ліричного героя і молодістю тих,

хто пройде після нього: *Бо там, де я пройшов, удруге не пройду, / В слідах моїх земля **дуби** підніме й трави, / І виплеснуть вони знов силу молоду / Під крила вечорів і під світань заграви. / Спинись, мій крок! – переді мною зрілість* [17, с. 86].

Окрім того, звісно, **дуб** у поезіях Миколи Вінграновського постає Світовим деревом українців [26, с. 216], національним символом: *Де липа й **дуб**, де клен і вишня / Не розберуть, чия де тінь, – / Там дід із прадідом на пару* [17, с. 296]. Як можемо помітити, на рівні із **дубом** такого ж символічного значення набувають і **клен**, **липа** та **вишня** – про що ми вже зазначали вище.

Клен, окрім Світового дерева, у контексті також символізує домовини: *Місяць рогатий ходить по схилах. / Скачуть на конях **клени** в село... / Де вас набралось, сиві могили? / Ви Україну мою хоронили, / Щоб вам ніколи добра не було!* [17, с. 142]. У народних піснях знаходимо, що з **клен**-дерева виготовляли ці ж таки труни: *Ізроби ти мені, мій миленький, із **клен**-дерева труну* [27, с. 289].

Вишню – «плодове дерево (іноді кущ) звичайно з довгими тонкими гіллячками, на яких визрівають ягоди, і цілісним темно-зеленим листям» [65, т. 1, с. 544] – фіксуємо із символічним значенням «рідної землі» [26, с. 117]: *На газеті заснула біля мене хороша розлука, / **Чебрецями** і **вишнями** пахне вона* [17, с. 60]. Принагідно зазначимо, що такого ж символічного значення тут набуває і **чебрець**, який відносимо до наступної групи символів (назв квітів і трав).

Прикметник **вишневий** перебирає на себе символічне значення іменника, від якого походить: *Одійде, і вишневі сади одійдуть, / Одійде, і моя біля тебе пора одійде* [17, с. 269]. Окрім того, і сам вишневий колір символізує рідну землю, красу, сум [26, с. 389].

Серед лексем на позначення дерев також фіксуємо **липу**, яка постає символом дівчини, молодої жінки [27, с. 333], а образ **горіха**, плоди якого символізують «міцність шлюбу» [26, с. 559], підсилює символічне значення **липи**: *І **липи** темна тінь, **горіха** тінь прозора... / В мені озвалося*

сріблясто-голубим, / Коли учора, вчора-ізвечора / На сизім вогнищі дрімав між нами дим / [...] / Повір мені, ти чуєш, чуєш, / Моя дружино і жона? [17, с. 247–248].

Важливим для української ментальності є образ-символ **явора**, або як його ще називають – білого клена. Тлумачний словник визначає **явір** як «дерево родини кленових з великим п'ятилопатеvim листям» [65, т. 11, с. 620], а символічна семантика **явора (яворини)** в поезіях Миколи Вінграновського виявляється у двох варіантах. По-перше, це дерево розлуки, дерево прощання, яке символізує тугу [27, с. 660] розлучених закоханих: *Не говори, не говори, / Про світанковий яр, / Там сплять прощання явори / Під вибухами хмар [17, с. 66].* По-друге, **яворина** виступає символом краси української природи [27, с. 660], з якою митець нерозривно поєднаний: *Спи, моя дитино, на порі. / Тіні сплять, і сонна яворина... / Та як небо в нашому Дніпрі, / Так в тобі не спить хай Україна [17, с. 158].* Образ центральної для світобачення українців річки підсилює національно спрямовану семантику символічного значення.

Яблуня в поезіях М. Вінграновського набуває символічного значення Дерева життя, утілює безсмертя [27, с. 659], зокрема це помічаємо в контексті: *Всі ті, хто землю називав землею, / Хто жив на ній і хто зливався з нею / У вічний гімн життя і цвіту яблунь [17, с. 99].* Також це плодове дерево постає яскравим символом Батьківщини [26, с. 894]: *На вітах яблунь стомлені зірниці, / І хтось питає тихо: земле, спиши? / [...] / О люде, люде! Нащо тобі треба / В цю мирну мить турботити її, / Свою натовлену, хорошу свою землю? [17, с. 70].* Апеляція до рідної землі ілюструє чіткий зв'язок у свідомості автора між **яблунями** і домом.

Цікавою вважаємо поезію «Сестри білять яблуні в саду...», у якій **яблуня** поєднує в собі зазначену вище символічну семантику – позначає як Батьківщину, так і початок усіх речей, цілісність: *Сестри білять яблуні в саду. / Мати білять хату та у хаті. / Біля хати білий батько на канапі / Вигріває війни та журбу. / Мати білять яблуні в саду. / Мати білять хату*

та у хаті. / Біля хати білий батько на канані... / Мати білять **яблуні** в саду. / Мати білять хату. Білять хату... [17, с. 153]. Спочатку є і сестри, і мати, і білий (сивий) батько, разом із ним – є яблуня, сад і хата. Потім сестер уже немає – можливо, повиходили заміж; а згодом «зникає» і білий батько – можливо, помирає. Залишається вічне: мати, яблуні, сад і хата. Щось безсмертне, бо поки є Україна, буде мати, яблуня, сад і хата. Два останні образи, до речі, увиразнюють символічність **яблунь**, підсилюють їхню семантику життя.

Груша – «садове і лісове фруктове дерево з темно-зеленим цупким листям та плодами, що перев. мають форму заокругленого конуса» [65, т. 2, с. 183] – має в собі символічну семантику «нещасливого кохання», що підтверджує словник [27, с. 159] і що ми фіксуємо в поезіях Миколи Вінграновського: *А ніч, а дощ, а град по ринвах скаче, / І **груша** з грушами прибилась до вікна. / Прицокало, прибилось, прилюбилося... / Узяв у голову, чи, може, так – приснилось! / Чорняве полум'я, чорняву ту завію / Узяв у душу, як блакитний сон* [17, с. 109]. Причому автор використовує образ як звичайної **груші**, так і **дикої**; остання, на нашу думку, навіть яскравіше передає символічне значення: *Ти зла, як **дика груша** при дорозі, / Ти відьма мого серця. Я – тиран, / А ти мільйон тиранів* [17, с. 135].

Самотність [26, с. 82] символізує **сосна**, що фіксуємо у контексті: *Сосна печалі виросте у серці, / Голками вп'ється у відкритість ран...* [17, с. 114].

Смерека – «багаторічне вічнозелене хвойне дерево з конусоподібною кроною» [65, т. 9, с. 397]. У художньому баченні Миколи Вінграновського **смерека** постає символом конкретної географічної частини України, а саме Гуцульщини, про що зауважує також дослідниця І. Коломієць [38]: *І ти, Гуцульщино, **смереко** сиволиста, / Своім човном пливеш в мої світи... / Я прошу тебе, земле моя чиста, / Крізь моє серце тихо пропливти* [17, с. 140]; *Земля страждань, прокляття і пільми! / Самі лиш злидні за душою в тебе. / Ні, не **смереками** – зеленими кістками / Ти підвелась в своє жебраще небо* [17, с. 140–141].

Індивідуально-авторського символного забарвлення у поезіях Миколи Вінграновського набуває також **акація**. За тлумачним словником, це «назва кількох видів посухостійких дерев або кущів з білими чи жовтими квітками» [65, т. 1, с. 26]. У творчому світобаченні автора постає коханою жінкою, що також підтверджує, наприклад, праця О. Буряк [9]. Причому кохання до цієї жінки радше нещасливе, ймовірно, навіть нерозділене, адже ліричний герой прагне її забути, але не може: *Сеньйорито акаціє, добрий вечір. / Я забув, що забув був вас, / Але осінь зійшла по плечі, / Осінь, ви і осінній час* [17, с. 299]. В іншій поезії знову знаходимо **акацію** – уже суху: *У хаті холодно. Твоїх духів лиш запах. / Серед подвір'я на сухій акації / Одружується шпак* [17, с. 262]. Вона висохла – як кохання, що залишилося в осінніх спогадах і залишило по собі лише холод у хаті та запах її парфумів.

Серед лексем на позначення кущових рослин виокремлюємо традиційну для української нації **калину**. У поезіях Миколи Вінграновського **калина** виступає символом України з «її непростою історичною долею» [27, с. 270]. Що цікаво, поет вживає у тексті не просто **калину**, а модифікує лексему і виводить нове слово – **калиновіть** – гілка **калини**, яка проростає з похованих козацьких черепів: *Та не біжать їм коні із долини, / І порох змок, з очей – калиновіть. / Вони ж кричать, бо голос України / Вчувається в кривавищі століть. / [...] / Мовчать козацькі черепи забуті / Під Берестечком в церкві уночі* [17, с. 195]. **Калина** має надзвичайно багату символну семантику. Традиційно калину висаджували на могилах молоді, особливо неодружених дівчат і хлопців. Водночас калина постає магічною ниткою, символізує нерозривний зв'язок між поколіннями українців, відроджуваність і незборимість української нації, непідвладність часові, простору й обставинам, свого роду невмирущість. Цим визначається і сакралізація куща калини для національного світобачення. Можливо, це стало одним із чинників постановки калини як символу козацтва. Автор майстерно сплітає всі ключові для українців знаки в своєму художньому полотні, апелюючи до найглибших чуттів.

Отже, з-поміж символів-назв дерев, кущів і чагарників у поезіях Миколи Вінграновського ми зафіксували: *дерево* як архетипний образ та його *гіллячку* (гілку), *тополю*, *дуб*, *клен*, *вишню*, *липу*, *явір*, *яблуню*, *грушу*, *сосну*, *смереку*, *акацію* та *калину*. Усі виокремлені лексеми вживаються у традиційному національному значенні, окрім *смереки* та *акації*, які набувають індивідуально-авторського забарвлення.

3.2. Символи-назви квітів і трав

Менш частотною за групу назв дерев, кущів і чагарників із символічним значення визначаємо групу лексем на позначення квітів і трав. Серед них фіксуємо *мак*, що цвіте влітку і відцвітає досить швидко – цей факт і зумовив символічну семантику квітки. У поезіях Миколи Вінграновського *мак* набуває значення «нетривалості людського життя» [27, с. 350]. Найкраще це помітно у таких контекстах: *Вже сказано «ні» в одлетілому літі, / Хоч вчора-звечора було іще «так», / Червоно та біло у жовтому житті / Зацвів та опався знервований мак. / Ідеш чи стоїш, але слово за слово, / Ідеш чи стоїш – за літами літа* [17, с. 184]; *Люблю тебе. Ми думаєм одне. / За білим чорне, поза ним червоне. / Не вітер тишею, а тиша вітром дме, / І тоне мак, в червоному чорному тоне* [17, с. 220]. Варто зауважити, що автор майстерно «виплітає» асоціативну картину, використовуючи не лише символізм маку, а й колірну схему (червоний і білий (у самому цвіті) *мак* серед жовтого (стиглого вже) *колоса* або традиційні білий – чорний – червоний: як і вишиванка, так і добро – зло – кохання). Нашарування культурних відгомонів є характерною рисою поетичного світобачення Миколи Вінграновського. У його віршах кожен – залежно від перебування в тому чи тому культурному або суспільному контексті – відшукає власні сенси, закладені завдяки нагромадженню традиційної символіки.

Барвінок – «трав'яниста рослина з вічнозеленим листям і голубуватими квітами» [65, т. 1, с. 105] – завдяки своєму вічнозеленому листю має додаткову семантику чогось вічного, невмирущого. *Барвінок* садять на

могилах – як щось зв’язкове між життям і смертю. Окрім того, рослина міцно пов’язана з весільною обрядовістю, де символізує не тільки вірність, а навіть святість шлюбу. Проте в контекстах пропонуємо розглянути саме символічне значення «безсмертя людської душі» [27, с. 27]: *Ходім, моя Катре! Сумління моє! / Своєї Вітчизни барвінком хрещатим* [17, с. 93]; *Хвала і честь Вам, героїчна жінко! / В стражданні Ви пішли його шляхами, / Добром прокладеними і барвінком... / Я молодість свою схиляю перед Вами* [17, с. 73]. Звісно, у другій поезії («Юлії Іполитівні Солнцевій») переплітається семантика як шлюбної тематики, так і загальнолюдських цінностей, адже вона присвячена дружині наставника Миколи Вінграновського – Олександра Довженка.

Чорнобривці, як пише тлумачний словник, це «однорічна трав’яниста декоративна рослина родини складноцвітих із запашними квітками жовтого кольору» [65, т. 11, с. 356]. Це важлива для українців рослина, увіковічнена у багатьох народних піснях, казках та оповідках. **Чорнобривці**, або ж оксамитці, вплітають у дівочі вінки, садять біля хат. Навіть у назві відображається сакральність образу цих квітів. У поезіях Миколи Вінграновського набувають символічного значення «рідного краю» [27, с. 643], адже українську оселю складно уявити без чорнобривців під її вікнами: *А в тиші хтось питає: про що шумиш / Рясним садком, схилившись в чорнобривці? / Та хтось питає тихо: земле, спиш? / Уже спочила?* [17, с. 71]. У цих рядках автор чітко поєднує **чорнобривці** у садку із рідною землею.

Схожої семантики (а точніше – «любові до рідної землі» [26, с. 83]) набувають і **мальви** – «багаторічна декоративна рослина з високим стеблом і великими яскравими квітами, зібраними по кілька в пазухах листків, іноді в китицеподібні суцвіття» [65, т. 4, с. 614]. Також цю рослину називають **рожею**, проте ми у своєму дослідженні все ж розділяємо ці дві квітки.

Мальва (частіше саме **мальви**), як і **чорнобривці**, є невіддільною частиною української пісенної творчості. Сакральний образ мальв знаходимо

як у народних піснях, так і у творчості Володимира Івасюка («Балада про мальви») чи, наприклад, гурту «Жадан і Собаки» («Мальви»). В інших видах мистецтвах помічаємо звернення до цього символу дому, як-от у картинах Катерини Білокур чи Петриківському розписі. Багато митців зверталися до образу мальв, серед яких і Володимир Сосюра («О мова моя!»), Ліна Костенко («Незнятий кадр незіграної ролі»), Василь Стус («Позліття, сухозліття, мерва слів...»), Василь Голобородько («Квітка: мальва») та інші. Для української культури не менш фундаментальним є роман Романа Іваничука «Мальви». У поезіях Миколи Вінграновського ж фіксуємо: *Але було вже пізно мальвам, / І літові, і ластівкам, / Лиш далечінь синьоблагальна / Когось благала: не пускай!.. / [...] / Одна розлука на коні* [17, с. 253].

У досліджуваних текстах фіксуємо *рожу* (або ж *ружу*). Її лексичне значення – «багаторічна декоративна рослина родини мальвових з високим стеблом та великими яскравими, різних кольорів квітками, зібраними в китицеподібне суцвіття» [65, т. 8, с. 598], окрім того, це діалектна назва *троянди* [65, т. 8, с. 897].

Роза – ще один традиційний атрибут дому, важлива частина дівочих вінків і оспіваний образ у народнопісенній творчості, тож ця рослина, особливо червоного кольору, у світобаченні українців набуває символічного значення «дівочої краси» [27, с. 505]. У поезіях Миколи Вінграновського знаходимо: *Буду знати я зиму / Ще й судьбу зловорожу, / Та я твої до загину, / Моя руженько-рожо!* [17, с. 297].

Ще однією «жіночою» квіткою визначаємо *троянду*. Символіка *троянди* зароджується ще в світобаченні давніх слов'ян, а давні греки завдяки формі квітки вбачали у ній «нескінченність» [26, с. 813], через що надгробки і могили часто прикрашали букетами троянд. Утім, традиційним для української культури є символічне значення – «краси, кохання» [26, с. 812], яке в поезіях Миколи Вінграновського взагалі розширюється до значення коханої жінки: *Трояндо неба і землі, / В тобі всі їхні барви грають...*

[17, с. 77]. Здавна мав значення колір квітки для трактування значення, з яким її дарують чи вплітають у вінок, тому єдність усіх можливих кольорів неба і землі, про яку пише автор, сприймаємо як вказівку на її довершеність і вищість – уособлює все буття для ліричного героя.

Традиційно в українській і світовій культурі **лілія**, особливо біла, здавна виступає символом дівочої чистоти і непорочності, цнотливості тощо [27, с. 338]. На честь **лілій** називали міста (наприклад, столиця персів Суза – «місто лілій»), використовували її образ як емблему королів чи частину гербів (наприклад, у Людовика IX Святого). У поезіях Миколи Вінграновського **лілія** набуває символічного значення цноти, проте вже втраченої, адже квітка «прив'ялена»: *Червоною задумливою лінією / У сизих вербах, в голубій імлі / В тонкій руці з прив'яленою лілією / Окреслилась ти на вечірнім тлі* [17, с. 103]. До того ж образ *сизих верб* і час зустрічі (вечір) доповнюють контекст уживання символу лілії. У цих поетичних рядках розкривається факт утрати дівочої цноти, *прив'яленості лілії у сизих вербах*.

Важливою рослиною для української культури є **полин**, який через свої властивості набуває символічного значення гіркої долі і смутку [27, с. 465], що і фіксуємо у поезії: *І за руку старе горе / Веде горе молоденьке, / Веде горе похід гору / Від лиману полинами* [17, с. 259]. Семантику іменника перебирає також і прикметник **полиновий** у контексті: *Не дивись на сльозу, що покинута в пил, / Не дивися на пил полинових могил* [17, с. 216].

Утім, **полин** для українців не завжди втілює гіркоту і передає мотив горя, адже воля, яка формувалася на степових теренах держави, не могла не внести свої конотації в цей символ. Степовий **полин** у світобаченні української нації (а це саме славнозвісне, оспіване народом **євшан-зілля**) постає вираженням туги за домівкою, Батьківщиною, символом «рідної землі» [26, с. 254]: *Я заспівав тебе на долю, / Де степ і кінь мій в полині, / Де шабля вибирає волю – / Ти тремко снилася мені* [17, с. 231].

Поряд із **полином**-рідним краєм Микола Вінграновський часто згадує і **ковилу**. Лексема за прямим номінативним значенням – «трав'яниста степова

рослина родини злакових із вузькими листками та квітками, зібраними в пухнасті волоті» [65, т. 4, с. 205], а набуває символічного «воля» [27, с. 295], що і не дивно, адже степ у свідомості українців нерозривно пов'язаний із волелюбними козаками: *На срібнім ковилі, на сизім полині, / На півдні України при лимані, / В гнідих степах на степовім коні / Та гнівна воля стала у Британі* [17, с. 218].

Отже, серед символів-назв квітів і трав ми зафіксували **мак, барвінок, чорнобривці, мальви, рожу** (або ж **ружу**), **троянду, лілію, полин** (**полиновий**), **ковилу** та **чебрець**, проаналізований вище, причому всі лексеми вжиті у традиційному національному символічному значенні.

3.3. Символи-назви сільськогосподарських культур і плодів

Українці – нація землеробів, завдяки чому здавна спостерігали за циклічністю життя, відтвореною в природному перебігу речей: «Культивовані рослини, як об'єкти, котрі щороку помирають і відроджуються, часто бачилися людині носіями певної магічної сили» [1, с. 343]. До того ж саме проростання рослин із землі породжувало в свідомості людей думки про зв'язок флори з потойбіччям, а через це – і з попередніми поколіннями, уже померлими – тими, що «по той бік». Зрештою, усе це зумовило важливу ритуальну роль рослин у житті людства.

Тож не дивно, що образ **жита**, тобто хліба, який є ключовим і навіть сакральним для існування землеробської нації, набуває символічного значення в багатьох контекстах автора-українця.

Фіксуємо **жито** як «символ життя» [27, с. 221], більше того – перемін у людському житті, дорослішання дитини, якій співають колискову, у тексті: *Спи, моя дитино золота, / Спи, моя тривого кароока. / В теплих снах ідуть в поля жита, / І зоря над ними йде висока* [17, с. 158].

У контексті: *Кружляло сонце, кулями пробите, / І попелом розвіювались дні. / Жінки у полі закосили жито, / Що вирросло з розвіяних синів...* [17, с. 117] – **жито** виступає з тим самим символічним значенням життя, проте це

вже життя, породжене смертю. І хоча смерть та життя є сторонами однієї монети, у цьому випадку ланцюг подій розірваний і перекручений. Помічаємо яскравий вияв семантики війни, неправильної послідовності реалій: загиблі юнаки, чії матері залишились і далі косити жито. Війна перевертає плин речей, адже батьки не мали б ховати дітей. Пробите кулями сонце лише поглиблює болісність реальності. Підсилює контекст також образ **зозуль** – віщунок кількості людських літ і життя: *Ввіллється в час загибелі людської / У всепланетний знищувальний час... / Цвіли **ромашки** на весняних гулях, / **Зозулі** закували на **жита*** [17, с. 120]. Значущість образів мертвих («розвіяних») синів, попелу і «пробитого кулями» сонця підкреслюють також і **ромашки**, які постають тут символом «горя, родинного нещастя» [27, с. 508].

Окрім цього, **жито** виступає також і символом «неперервності роду, етнічної свідомості, духовності українців» [26, с. 260]: *Людино моя із слов'янського племені! / В мені ти зачата Дніпром і степами. / Задумою скита зігріта у темні, / У **житі** обкошена тихо серпами...* [17, с. 62]. Контекст збагачують як священні та визначальні для українця образи **Дніпра** та **степів**, так і частина від **жита**-цілого – **колосок (колос)**, який перебирає символічне значення тієї ж таки «етнічної свідомості, духовності українців», несе в собі семантику роду, долі: *Людино моя з **колоска** благородного! / Від горя-недоленьки, суму і зла, / Від хана Батия крізь Гітлера чорного / Жорстока і добра ти в мене ввійшла!* [17, с. 62–63]. Для українців як народу хліборобів цінності, моральні настанови, які передаються з покоління в покоління, які формують те ж таки світосприйняття нації, є сакральними.

Колосся (збірне поняття до **колос**) з аналогічним символічним значенням фіксуємо в такому контексті: *Брат спав, як і належить хліборобу, / Грудьми до неба і чолом до нього. / [...] / Я чув тоді – **колосся** проростає / З його руки крізь голову мою...* [17, с. 72]. Як бачимо, хліборобна тематика виступає однією з рис поетичної творчості Миколи Вінграновського –

істинного сина власної нації, адже, як він сам і зазначає: *Людино моя, з хліборобного роду! / В мені ти живеш і ростеш у мені!* [17, с. 62].

У досліджуваних текстах із символічним значенням відданості, вдячності та рідної землі [26, с. 777] фіксуємо **сонях** (**соняшник**), який росте на полях і вирощується в сільському господарстві: *Тут, перед хатою, де я колись ходив, / Зацвів для матері / Осінній пізній сонях* [17, с. 167]. Окрім того, через любов українців до **соняшника**, звичку прикрашати будинки цією рослиною **соняшник** виступає певною «емблемою України» [27, с. 567], тобто перебирає на себе символічне значення рідного дому, України, наприклад, у поезіях М. Вінграновського помічаємо: *Я знаю соняшники карі / І карий грім у гримині / Та чемодан у автокарі / І ти, як свічка, в далині* [17, с. 254]. Підсилює патріотичну семантику прикметник *карий*, характерний колір для очей українців, частина національного портрету.

Виноград – «південна витка кущова рослина з широким листям та вусиками, з плодами, зібраними в грона» [65, т. 1, с. 441] – як перша згадана в Біблії культивована рослина теж зафіксована серед символів-назв сільськогосподарських культур і плодів. Виокремлюємо згадку **винограду** в поезії, присвяченій Олександрові Довженку, знайомому любителю троянд та Вчителю й наставникові Миколи Вінграновського: *Рожевї ружі білою водою / Я поливав в сумнім його саду, / [...] / На вікнах вився виноград зелений, / Немов землі несказані думки* [17, с. 106]. Важливим для нас тут є саме **виноград** як символ «життєвої ниви» [27, с. 86], проте не можемо оминути увагою й поєднання в тексті образів **троянд (руж)** і **винограду** – тандему прекрасного і корисного, оспіваного Максимом Рильським, «насолоди від краси природи та мистецтва і творчої праці на благо людей» [26, с. 812]. Далі з поезії бачимо, що «З чолом Вітчизни білий мій Учитель» [17, с. 106] спирається на тин, який, у свою чергу, тримає народи і віки – саме життя (тин стоїть, «щоб не попадали народи і віки / У темну безвість, вириту вітрами» [17, с. 106]). Отже, возвеличуючи О. Довженка, М. Вінграновський прославляє і його внесок у цей світ – служіння народу через мистецтво.

У поетичних текстах Миколи Вінграновського фіксуємо із символічним значенням щастя та життєвої ниви [27, с. 86] і **виноградну лозу**: *Не доведи боліть отак нікому. / Не доведи нікому й цю козу, / Що витягнула руку їй, проклята, / І виноградну зв'ялену лозу – / Де сил настарчиш з нею клопіт мати?* [17, с. 217]. Життя, яке зів'яло, точно відображає ту, про кого оповідає автор у поезії, – літню вже жінку (можливо, чиясь самотню матір чи вдову), адже *«болять на дощ їй крижі і кістки»* [17, с. 217]. Виснажена своїм тяжким існуванням, вона доходить висновку, що як засне навік – *«ненагодована хай бекає коза, / Дванадцять рублів пенсії і хата»* [17, с. 217].

Отже, з-поміж символів-назв сільськогосподарських культур і плодів у поетичних текстах Миколи Вінграновського ми виокремили **жито**, **колос** (**колосок**, **колосся**), **соняшник** (**сонях**), **виноград** та **виноградну лозу**, які вжиті у традиційному національному значенні.

3.4. Символи-назви рослинного простору

Поезії Миколи Вінграновського багаті на символи-назви рослинного простору, які здебільшого позначають традиційність українського пейзажу й асоціативно повертають реципієнтів (читачів) у певне місце дії, сенсово наповнену територію з окремими, характерними для території рослинами. За Т. Мішеніною [50, с. 38], сталими для національної свідомості українців є локуси **сад**, **ліс** і **степ**. В аналізі ми зосередимо свою увагу саме на цих лексемах, а також долучимо до групи **ниву**.

Сад – штучно створений локус для плодових рослин – є невіддільною територією від традиційної української хати, варто лишень пригадати народні пісні, казки чи навіть живопис. У літературі Тарас Шевченко створив цілий міф навколо **вишневого саду** як утілення українського раю, найсвятішого для нашої нації. **Сад** – це не тільки про буйство дерев, про молодість, а загалом про покоління, тяглість традицій і саме життя: *І сад молодий на вітрах плодоносить, / Як доля моя плодоносить літами...* [17, с. 62]. Про

багатоаспектність апеляції до образу (міфологеми) **саду** в поезії Миколи Вінграновського зазначає також Т. Бахтіарова [4].

У текстах автора фіксуємо **сад** (зокрема в цвіту) із символічним значенням, яке міцно закріплене в народнопісенній творчості, а саме «дівчина, що виходить заміж» [27, с. 520]: **Сад** тихенько зацвів і заклінав, – / Сині очі бджоли, / Там, де груші жили [17, с. 231]. Підсилюють семантику **саду груші** – символ нещасливого кохання [27, с. 159], адже в баладі «Утоплена», де засвідчене це вживання, козак покидає дівчину заради побратимів і степової волі («До свого кола повертаюсь я. / [...] / Де степу й волі лоскітний вогонь» [17, с. 232]).

Локус **саду** виступає одним із центральних образів у поезіях Миколи Вінграновського, водночас набуває декількох символічних значень. Серед них – традиційна невіддільність від сакрального для українців пейзажу [27, с. 519]: Води із очерету хлюпавиця, / І місяця над очеретом ріг, / Дніпро, і **сад**, і сонна блискавиця, / Та неба сонь, та синя сонь доріг... [17, с. 169]. Доповнює символічність **саду** і образ **Дніпра**, і ключовий для українців колір – **синій**.

У поезіях Миколи Вінграновського розвивається семантика **саду-України**. Наприклад, **сад**, особливо **яблуневий**, усе більше постає як утілення святого: рідного дому, Батьківщини, чогось більш сенсово наповненого, аніж і так сакральна держава: *Ходімте в сад. Я покажу вам сад, / Де на колінах яблуні спить вітер. / А згорблений чумацький небопад / Освітлює пахучі очі квітів* [17, с. 167]. ТанDEM **саду** і **яблунь** (їхніх плодів – яблук) є особливо цінним для автора, відтворює поєднання «життя» і «роду / дому». Окрім того, М. Вінграновський навіть витворює власні слова для вираження внутрішніх світовідчуттів: *Бабунин дощ, на клямці цяпота, / І стежка в яблуках вже стежкояблуката / [...] / Прийшов під нашу хату ненароком / [...] / Щось наче хтів було мені сказати, / Та садом знов почав у степи...* [17, с. 287]. Доповнює семантику образ **стенів**, які нерозривні з **садами** для української картини світу.

У контексті: *Над чорнобривцями в саду / Останнє яблуко висить. / Останній лист упав на чорнобривці вчора* [17, с. 157] символічне значення *саду* (Батьківщина) підсилює символізм *яблук* (як ми вже писали вище – життя, плодів Дерева життя, або ж Світового дерева) та *чорнобривців* (як визначали раніше – рідний край).

У поезіях Миколи Вінграновського символіку національного світобачення [27, с. 126] українців виражають лексеми *ліс* і *гай (гаї)*: *Ти, сивий лісе в сутіні прозорій, / І ви, гаї в зелених льолях літ, / Нічого так не треба, як в підзор'ї / Мені ваш голос чуть і стежить ваш політ. / [...] / І золотаве слово України / Горить у горлі порохом сухим, / Тоді – звулканення! А не безсила мука* [17, с. 160]. *Ліс* і *гай (гаї)* виступають для світобачення автора, образно кажучи, своєрідними стовпами-опорами, бо без них не відбувається творчий процес («звулканення»), не народжуються тексти. Україна – як те внутрішнє і найбільш цінне – виражається саме в *лісах* і *гаях*, чий «голос» постає найважливішим для ліричного «я» Миколи Вінграновського.

Розкриває символічну семантику *гаю* і такий контекст: *Над гаєм грає птичий грай, / В дощі вдягаються тополі, / І квітів жовто-синя повінь / Біжить навшпиньках до Дніпра* [17, с. 150]. Тут символізм підсилюється не тільки сакральним для автора образом *Дніпра*, а й традиційними *тополями* і *жовто-синіми* національними барвами.

Символ *гай* є гармонійною частиною Батьківщини митця, її звичним і природним елементом, який у свідомості носіїв культурного гену олюднюється, персоніфікується і виходить на новий рівень сакральності: *На сизих пагорбах рясне село горіє, / І сірі вітряки докрилюють свій вік. / В брунатних берегах ріка багряна мріє, / І гай засмучений стоїть, як чоловік* [17, с. 148]. До того ж М. Вінграновський майстерно вимальовує кадр із життя українців, доповнюючи асоціативно кольорами, впливаючи на настроєве сприймання тексту.

Цікавим визначаємо контекст із символізацією **ниви**: *Кричить-горить занедбаний мій дім, / Мій дім убогий ладен старцювати, / Горить усе з-під ніг, з'їдає душу дим, / А ниву й не засіяно, щоб жати* [17, с. 188]. Сакралізація місця, де росте хліб (**нива** – «ділянка або смуга землі, на якій ростуть хлібні культури або яка призначена для їх вирощування» [65, т. 5, с. 408]), – характеризує автора як носія культури української нації. Окрім зв'язку із **житом**-життям, фіксуємо також символічне значення **ниви** як «волі і щастя» [27, с. 464]. Дім, який уже «ладен старцювати», є образом Батьківщини, яку нищать і грабують, яка переживає не найкращі свої часи, тому й «**ниву** не засіяно», тому і немає чого жати, адже відсутні і воля, і щастя в українського народу.

Щоб краще зрозуміти поета, потрібно пізнати те, що його сформувало. Важливу роль у цьому відіграє держава, у якій митець зростав. Якщо завважити те, якою є для М. Вінграновського його країна, то побачимо південні **степи** і безкрає небо над ними. Звісно, Батьківщина зі своїми **гаями** та **садами** є сакральною для митця, проте в серці кожного назавжди осідає саме батьківщина – місце, у якому і формувалося світобачення людини, яке впродовж усього життя буде фоном для ідилічних згадок про дитинство. Отже, **степ** постає у поетичному світі Миколи Вінграновського найбільшою цінністю, **степом**-дитинством, **степом**-Україною. Тільки людина, яка зросла у безмірному просторі, що набуває символічного значення безкрайності та волі [27, с. 579], могла так широко розвивати власний творчий потенціал і так відкрито дивитися на світ попри звинувачення у спробах видаватися не таким, як інші [17, с. 675].

Фіксуємо **степ** у значенні супутника дитинства і місця формації митця: *Стою хлопчиськом в мареві яснім... / Шляхи і степ...* [17, с. 100]. Доповнює семантику тут і образ **дороги** (*шляхи*), один із ключових для М. Вінграновського [2, с. 14]. Автор навіть витворює нові слова для якіснішої передачі власних чуттів: *Але душа моя затерпла – / Відкрилась голосом отим / Дорога біла середстепна, / Де йшлося великим і малим* [17, с. 219]. Також

степ у поезіях розкривається ширше: як уособлення України, невіддільної частини її пейзажу і загалом національного світобачення українців, про що свідчить уживання лексеми **степ** на рівні із *гаєм*: *Ти в мого народу течеш біля мрії, / Течеш біля серця безсмертям своїм, / Скажи ж мені, Дніпре, які вітровії / Все кличуть тебе крізь степи та гай?..* [17, с. 127].

Підсилює символічну семантику **степу** автор за допомогою ключових образів для української нації (Дніпро, Тарас [Шевченко]): *Я люблю тебе степом, Дніпром і Тарасом, / Орлім небом в барвистості хмарних споруд* [17, с. 126].

Хочемо підкреслити гармонійність і цілісність символізації **степу**, адже загалом він постає як єдність усього священного для Миколи Вінграновського: батьківщини, Батьківщини і точки-якоря для самої сутності автора. Спостерігаємо це в таких рядках: *Ненадійне ніщо, ні в дощах, ні в снігах. / Ненадійна весна, ненадійна дорога, / Серед степу в степу, серед степу в степах / Лиш могила іде від могили до Бога. / Подивися – поглянь – подивись – подиви, / Озирнись, ворухнись, / заляклай у знемозі. / То стоять мої очі, як зимові дими, / То, як дим, мій народ / домерза / на морозі* [19, с. 239].

Отже, символізація назв рослинного простору в поезії Миколи Вінграновського представлена такими лексемами: **сад** (здебільшого **яблуневий**), **ліс**, **гай**, **нива**, **степ**. Усі лексеми фіксуємо у традиційному національному значенні, хоча **степ** набуває певного індивідуально-авторського забарвлення.

Висновки до розділу 3

Отже, поетичні тексти Миколи Вінграновського багаті на символи-назви рослин, зокрема це:

1) символи-назви дерев, кущів і чагарників: **дерево** як архетипний образ та його **гіллячка (гілка)**, **тополя**, **дуб**, **клен**, **вишня**, **липа**, **явір**, **яблуня**, **груша**, **сосна**, **смерека**, **акація** та **калина**;

- 2) символи-назви квітів і трав: *мак, барвінок, чорнобривці, мальви, рож**а* (або ж *руж**а*), *троянда, лілія, полин (полиновий), ковила* та *чебрець*;
- 3) символи-назви сільськогосподарських культур і плодів: *жито, колос (колосок, колосся), соняшник (сонях), виноград* та *виноградна лоза*;
- 4) символи-назви рослинного простору: *сад* (здебільшого *яблуневий*), *ліс, гай, нива, степ*.

Зафіксовані лексеми вживаються у традиційному національному значенні, хоча деякі із них (*смерека, акація* та *степ*) набувають індивідуально-авторського забарвлення.

РОЗДІЛ 4

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ОСОБЛИВОСТЕЙ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИМВОЛІВ-НАЗВ РОСЛИН У ПОЕТИЧНІЙ ТВОРЧОСТІ ВАСИЛЯ СТУСА І МИКОЛИ ВІНГРАНОВСЬКОГО

Світобачення кожного народу відображене в його рослинній символіці, адже традиційні вірування, а в подальшому – світовідчуття народу – формуються саме на певній території проживання з характерною для неї флорою. Рослини як те, що супроводжує людину впродовж усього життя, є його незмінним фоном, своєрідним побутом для вищих – почуттєвих – форм існування, не могли не стати носіями символічного для народу значення.

Для покоління шістдесятників характерна творча свобода і пошуки нових форм, що проявилось зокрема в оригінальній метафоризації явищ і поєднанні традицій з новаторством. Для розуміння поезії важливим також є історичний контекст, адже в художньому відтворенні світу, пропущеного крізь індивідуально-авторське сприйняття, знаходимо чітку реакцію на зовнішні загарбницькі, у тому числі й у сфері культури, дії. Василь Стус – поет-дисидент, поет совісті, який не здатен був жити зігнутих. Його моральних дух не дозволяв принижувати ані власну націю, ані власну творчість фальшивими рядками. У текстах автора віднаходимо гостре висвітлення жорстокої реальності без прикрас і заокруглення кутів. Він болісно переживає недолю Батьківщини та свою від неї відірваність, що впливає на частотність функціонування мовної (особливо рослинної) символіки в поезіях. Звісно, одним із ключових чинників звертання Василя Стуса до загальнонаціональної символіки також є його високий рівень володіння власною культурою та потребою зберегти себе на чужині як українця.

Миколу Вінграновського, творчість якого доволі високо цінував Василь Стус [74, с. 7], частково можна вважати антитезою Василю Стусові. Його спокійна натура разом із філософією любові й ліричною душею втримала

митця трохи далі від відвертого протистояння з «советами». Проте в рядках поетах вловлюємо таку ж щирю синівську відданість рідній землі, безмежну любов до України та зокрема її природи, яку він, за словами Л. Тарнашинської [77], навіть «інтимізує». Народжений у Первомайську, ще з дитинства перейнятий захопленням до української флори, він майстерно володіє мистецтвом вибудовувати міфічну картину реальності, чуйно передавати найбільш цінні елементи культури словом. Зокрема саме використання словесної символіки є одним із ключових аспектів витворення національно насиченої художньої дійсності.

Ми проаналізували семантичні особливості функціонування та частотність вживання рослинних символів у поезіях Василя Стуса та Миколи Вінграновського. Можемо засвідчити широкий діапазон досліджуваних лексем із символічним значенням, що візуалізовано в таблиці 1.

Таблиця 1

**Рослинні символи в поетичних творах Василя Стуса та Миколи
Вінграновського**

№	Слово-символ	Наявність у поезії Василя Стуса (138)	Кількість одиниць, зафіксована в поезії Василя Стуса	Кількість одиниць, зафіксована в поезії Миколи Вінграновського	Наявність у поезії Миколи Вінграновського (124)
1.	Дерево	+	3	1	+
2.	Частина дерева (стовбур, крона, паросток, стебло, гілка, корінь)	+	10	1	+
3.	Сосна	+	29	1	+

4.	Дуб	+	8	6	+
5.	Тополя	+	7	8	+
6.	Верб	+	3	1	+
7.	Липа	+	2	2	+
8.	Клен	+	2	4	+
9.	Осика	+	2		-
10.	Яблуня	+	3	4	+
11.	Кедр	+	1		-
12.	Віть оливи	+	1		-
13.	Вишня	-		7	+
14.	Явір	-		2	+
15.	Ясен	-		1	+
16.	Груша	-		2	+
17.	Смерека	+	1	2	+
18.	Акація	-		2	+
19.	Горіх	-		1	+
20.	Калина	+	6	1	+
21.	Ліщина	-		1	+
22.	Терен	+	4	1	+
23.	Бузок	+	6		-
24.	Квітка	-		2	+

25.	Троянда	+	2	1	+
26.	Конвалія	+	2	1	+
27.	Лілея (лілія)	+	1	1	+
28.	Рута	+	1		-
29.	Квітка папороті	+	2		-
30.	Пролісок	+	1		-
31.	Ромашка	-		1	+
32.	Мак	+	1	5	+
33.	Барвінок	-		3	+
34.	Чорнобривці	-		2	+
35.	Мальви	-		1	+
36.	Рож (ружа)	-		2	+
37.	Молочай	+	1		-
38.	Ковила	-		2	+
39.	Блекота	+	1		-
40.	Буги́ла	+	3		-
41.	Полин	+	2	5	+
42.	Чебрець	+	3	1	+
43.	Деревій	+	3		-
44.	Ряст	+	1		-
45.	Жито	+	7	6	+

46.	Пшениця	-		2	+
47.	Колос (колосок, колосся)	+	3	3	+
48.	Зерно	+	1		-
49.	Соняшник (сонях)	+	1	4	+
50.	Виноград	-		2	+
51.	Яблука	-		4	+
52.	Кукурудза	+	2		-
53.	Ліс	+	2	1	+
54.	Поле (нива)	+	2	3	+
55.	Сад	+	2	8	+
56.	Кущі (райські)	+	1		-
57.	Гай	+	2	6	+
58.	Степ	+	2	10	+

Характерними лише для поетичної мови Василя Стуса визначаємо такі флоролексеми із символічним значенням:

- 1) назви дерев, кущів і чагарників: *осика, кедр, віть оливи, бузок*;
- 2) назви квітів і трав: *рута, квітка напороті, пролісок, молочай, блекота, буги́ла, деревій, ряс*;
- 3) назви сільськогосподарських культур і плодів: *зерно, кукурудза*.

Загальна кількість – 26 одиниць, з них 10 із першої групи, 13 із другої, 3 із третьої. Тобто Василь Стус частіше вживає лексеми із символічним значенням на позначення дерев, кущів і чагарників та квітів і трав.

Характерними лише для поетичної мови Миколи Вінграновського визначаємо такі флоролексеми із символічним значенням:

- 1) назви дерев, кущів і чагарників: *вишня, акація, горіх, ліщина*;
- 2) назви квітів і трав: *квітка, ромашка, барвінок, чорнобривці, мальви, рожса (ружа), ковила*;
- 3) назви сільськогосподарських культур і плодів: *пшениця, виноград, яблука*.

Загальна кількість – 32 одиниці. Із них – 11 з першої групи, 13 із другої, 8 із третьої. Тобто частотність вживання флоролексем із символічним значенням, притаманних саме мові поетичних творів Миколи Вінграновського, а не спільних для обох митців, приблизно рівномірна в 3-х тематичних групах, лише трохи переважають символізовані назви квітів і трав.

Поети вживають мовні рослинні символи переважно з загальнонаціональною семантикою, рідко фіксуємо індивідуально-авторські конотації (зокрема, у Василя Стуса це *молочай, деревій і кукурудза*, а в Миколи Вінграновського – *смерека, акація та степ*).

Звертаємо увагу, що в поезіях Василя Стуса кілька символів мають біблійне (*яблуня, віть оливи, терновий вінець*) та античне (*сади Семірамід*) походження. Натомість у поетичних текстах Миколи Вінграновського подібних за генезою символів не завважуємо.

Висновки до розділу 4

Отже, ми проаналізували частотність уживання рослинних символів у поетичних творах Василя Стуса та Миколи Вінграновського в порівняльному аспекті. Відповідно до результатів, висвітлених у таблиці 1, бачимо, що у творчості поетів переважають загальнонаціональні флоролексеми із символічною семантикою, натомість індивідуально-авторські рослинні символи фіксуємо рідко. Можемо констатувати, що флоролексеми із символічним значенням є вагомою частиною ідіостилю Василя Стуса та Миколи Вінграновського, важливими виразниками світобачення та

світосприйняття авторів, а також допомагають нам глибше зрозуміти мотиви їхньої творчості та усвідомити спосіб мислення поетів.

ВИСНОВКИ

Мова – надзвичайно потужний засіб репрезентації дійсності. Мовні знаки виступають не лише носіями прямого номінативного значення, а водночас акумулюють у собі культурні елементи, вагомі та ключові для тієї чи тієї нації. Виразниками цих фонових знань є мовні символи – лінгвістичний феномен, який оприявнює спосіб світосприйняття індивідів та загалом зберігає колективне бачення й оцінку реалій дійсності. Визначаємо *мовний символ* як словесний знак, утворений шляхом перенесення значень на основі спорідненості чи подібності між певними явищами дійсності, який указує на ідею, що безпосередньо в зображуване не входить, але розуміння якої можливе за умови володіння фоновими культурними знаннями людства загалом і власного етносу зокрема.

Українська культура містить широкий пласт флоролексем із символічним значенням. Це зумовлено водночас і загальнолюдським сприйняттям природи-супутниці людства впродовж усього його існування, і притаманною нашій нації (як споконвіку осілому народу) любов'ю до землі та її сакралізацією. Наявність активно розробленої рослинної символіки свідчить про самобутність українців, тяглість нашої нації у часі й просторі, її автохтонність. Перевага флоросимволіки серед національних символів (наприклад, калина, верба, барвінок, мальви, чорнобривці, соняшник та ін.) підкреслює вагомість для українського народу саме явищ рослинного світу.

Близькість природи до людської натури сприяє частотності її поетизації. Митці часто звертаються до флористичних образів задля якіснішого вираження власних чуттів або ж для їхнього приховування – залежно від ситуації, у якій автор або має волю висловлювати відкрито й лише обирає кращий для себе спосіб, або ж має сміливість не мовчати попри відсутність свободи. Друга ситуація була доволі поширеною для українських поетів.

Василь Стус та Микола Вінграновський – представники одного літературного покоління, які, попри різність доль, були глибоко занурені в українську культуру, любили її всім серцем і прагнули зберегти її в складні часи тоталітарного режиму. Поетичні тексти Василя Стуса та Миколи Вінграновського насичені рослинною символікою, здебільшого з традиційним національним значенням. Проте сприймання митцями природи трохи різняться: якщо для дисидента й інтелектуала Василя Стуса це спосіб краще пізнати себе та глибше зануритися в питання людської екзистенції, своєрідна метафора існування, яка постає непізнаним простором для вивчення, то для Миколи Вінграновського, гуманіста і лірика, природа є джерелом, носієм та адресатом Любові, він олюднює її, звеличує і сприймає ідеальною гармонійною моделлю реальності, на протигагу гріховності соціуму.

У поезії Василя Стуса серед рослинних символів ми зафіксували:

- 1) символи-назви дерев, кущів та чагарників: ***дерево*** та його частини (***стовбур, крона, паросток, корінь***), ***тополя, дуб, сосна, кедр, осика, верба, клен, калина, липа, яблуня, віть оливи, терен*** та ***бузок***;
- 2) символи-назви квітів і трав: ***троянда, лілея, конвалія, пролісок, мак, бугиля, полин, чебрець, деревій, ряст, молочай, рута, квітка папороті*** та ***блекота***;
- 3) символи-назви сільськогосподарських культур та плодів: ***жито, колос (колосся), зерно, сонях (соняшник)*** та ***кукурудза***;
- 4) символи-назви рослинного простору: ***ліс, поле, сад, гай, степ***.

Названі символи здебільшого мають загальнонаціональний характер. Індивідуально-авторського забарвлення набувають ***молочай, деревій*** та ***кукурудза***. Біблійними за походженням є ***яблуня, віть оливи*** і ***терновий вінець***, античним – образ-символ ***сади Семірамід***.

У поезії Миколи Вінграновського серед рослинних символів ми виокремили:

- 1) символи-назви дерев, кущів і чагарників: *дерево* як архетипний образ та його *гіллячка (гілка), тополя, дуб, клен, вишня, липа, явір, яблуня, груша, сосна, смерека, акація* та *калина*;
- 2) символи-назви квітів і трав: *мак, барвінок, чорнобривці, мальви, рожжа (або ж ружа), троянда, лілія, полин (полиновий), ковила* та *чебрець*;
- 3) символи-назви сільськогосподарських культур і плодів: *жито, колос (колосок, колосся), соняшник (сонях), виноград* та *виноградна лоза*;
- 4) символи-назви рослинного простору: *сад, ліс, гай, нива, степ*.

Зафіксовані лексеми вживаються у традиційному національному символічному значенні, хоча деякі з них (*смерека, акація* та *степ*) набувають індивідуально-авторського забарвлення.

Зауважимо, що в поезії досліджуваних письменників широко представлена мовна рослинна символіка, причому вжита переважно в загальнонаціональному значенні, з рідкісними виявами індивідуально-авторських конотацій. Це зумовлено високим рівнем заглиблення Василя Стуса та Миколи Вінграновського в українську культуру, а також тим фактом, що Батьківщина для них є сакральною.

Поезія Василя Стуса та Миколи Вінграновського, насичена флористичною символікою, свідчить про високу майстерність авторів, розвиненість їхнього творчого мислення та бачення, а також про заслужений статус вершинних поетів української нації. Тільки митці, що здатні відчувати та чути цей світ, його найменші порухи, можуть так вільно керувати словом, створювати багатопланові образи та активізовувати в свідомості реципієнтів сакральні для носіїв однієї культури елементи картини світу.

Перспективи розвідки вбачаємо в подальшому комплексному дослідженні рослинної символіки на матеріалі творів поетів-шістдесятників загалом та окремих митців зокрема, що вияскравить особливості ідіостилю авторів, а також поглибить теоретичні та практичні аспекти українського символознавства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. 100 найвідоміших образів української міфології / Завадська В., Музиченко Я., Таланчук О., Шалак О. Київ : Орфей, 2002. 448 с.
2. Атрошенко Г. І., Окропідзе Л. Д. Художньо-образна символіка «Вінка на березі юності» Миколи Вінграновського: традиції й новаторство. *Наукові записки Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди* 1. 2014. Вип. 1. С. 11–18.
3. Бандальєр Г. Експресивність як визначальна риса поетики В. Стуса. *Вісник Національної академії наук України*. 2005. № 9. С. 44–49.
4. Бахтіарова Т. Міфологеми саду та світового дерева у творчості поетів-шістдесятників. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Філологічні науки (літературознавство)*. 2016. № 2. С. 25–29. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmduf_2016_2_6 (дата звернення: 21.05.2025).
5. Беценко Т. Лінгвостилістичний аналіз поезій Василя Стуса. *Дивослово*. 1997. № 8 . С. 17–21.
6. Біловус Л. Інтертекстуальність як модус новаторства (на матеріалі творчості В. Стуса та І. Світличного) : автореф. дис. канд. філол. наук: 10.01.06; Тернопіль, 2003. 18 с.
7. Богдан С. Міфотворчість Миколи Вінграновського (на прикладі поезії «У синьому небі я висіяв ліс...»). *Слово і Час*. 2009. № 7. С. 24–32. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/133339> (дата звернення: 16.03.2025).
8. Бриняк О. Рослинна символіка хрестинної поезії українців. *Народознавчі зошити*, 2015. № 3. С. 632–638.
9. Буряк О. Ф. Художня специфіка образу в поезіях Миколи Вінграновського. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*. 2023. № 205. С. 18–22. URL: <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2023-205-2> (дата звернення: 12.03.2025).

10. Венжинович Н. Ф. Про компонент-символ у мовних одиницях. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія*. 2019. Вип. 1. С. 38–46.
11. Веренчанська О. Національна специфіка функціонування рослинних символів у поетичних текстах Василя Стуса. *Матеріали III Міжнародної молодіжної конференції «Платон мені друг, але істина дорожча»: між вірністю пам'яті та пошуком істини (3–4 березня 2025 року)*. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т. ім. Ю. Федьковича, 2025. С. 59–61.
12. Веренчанська О. Рослинні символи в поетичних творах Миколи Вінграновського. *Матеріали студентської наукової конференції Чернівецького національного університету (16–18 квітня 2024 року)*. Філологічний факультет. Чернівці: Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2023. С. 27–28.
13. Веренчанська О. Символи-дендроніми в поетичних творах Василя Стуса. *Матеріали студентської наукової конференції Чернівецького національного університету (25–27 квітня 2023 року)*. Філологічний факультет. Чернівці: Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2023. С. 39–40.
14. Віват Г. Поетика символічного образу в творчості Василя Стуса : автореф. дис. канд. філол. наук: 10.01.01. Кіровоград, 2005. 20 с.
15. Віват Г. Семантика художніх символів у поетичному просторі Василя Стуса : монографія. Одеса. 2014. 263 с.
16. Віват Г., Філіпенко О. Мовна картина світу в індивідуальному лексиконі Василя Стуса. *Scientific collection «Interconf»: proceedings of the 6 International Scientific and Practicfi Conferense Scientific community: interdisciplinary research Hamburg, Germany, 26–28.01.2022*. С. 474–483.
17. Вінграновський М. Вибрані твори / упор. Мирослав Лазарук. Київ : Смолоскип, 2013. 872 с.

- 18.Вінграновський М. Дерева. *OnlyArt* : вебсайт. URL: <https://onlyart.org.ua/ukrainian-poets/virshi-mykoly-vingranovskogo/virsh-mykoly-vingranovskogo-dereva> (дата звернення: 16.03.24).
- 19.Вінграновський М. На срібнім березі. Вибрані вірші. К. : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА. 2021. 256 с.
- 20.Гаврилюк Е. Є. Рослинна символіка в контексті української календарної обрядовості: проблема семантико-функційного аспекту : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук. Київ, 1999. 18 с.
- 21.Гливінська Л. К. Колір як образ: мовно-поетичний живопис Миколи Вінграновського. *Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур. Пам'яті академіка Леоніда Булаховського* : зб. наук. пр. Київ. 2010. Вип. 12. С. 24–29.
- 22.Давидова О. Етнокультурний міфопростір як авантекст до творчості В. Стуса. *Слово і Час*. 2003. № 1. С. 70–75.
- 23.Демченко А. Поезія Василя Стуса : семантика флористичних образів. *Materiały IX Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji «Perspektywiczne opracowania są nauką i technikami – 2013»*. *Filologiczne nauki*. Przemyśl : Nauka i studia, 2013. Volume 24. С. 57–61.
- 24.Дзюба І. Микола Вінграновський. *Вінграновський М. Вибрані твори* / упор. Мирослав Лазарук. Київ : Смолоскип, 2013. С. 700–738.
- 25.Дзюба І. Різьбяр власного духу : стаття. URL: <https://stus.center/p/ivan-dziuba-860> (дата звернення: 06.04.2025).
- 26.Енциклопедичний словник символів культури України / за заг. ред. В. П. Коцура, О. І. Потапенка, В. В. Куйбіди. 5-е вид. Корсунь-Шевченківський : ФОП Гаврищенко В. М., 2015. 912 с.
- 27.Жайворонок В. Знаки української етнокультури : словник-довідник. Київ : Довіра, 2006. 703 с.
- 28.Жайворонок В. В. Проблема концептуальної картини світу та мовного її відображення. *Культура народів Причорномор'я*. 2002. № 32. С. 51–53.

- URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/75134> (дата звернення: 05.02.2025).
- 29.Зелененька І. Метафоризована флористична символіка в дисидентській поезії Василя Стуса й Тараса Мельничука. *Філологічний дискурс*. 2019. Вип. 9. С. 83–90. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/fild_2019_9_9 (дата звернення 30.01.2025).
 - 30.Івасюта М. Мовні символи у творчості письменників Буковини кінця XIX – початку XX ст. *Розмаїття думки і слова: Актуальні проблеми розвитку та функціонування української мови : зб. статей / відп. ред. М. С. Скаб. Чернівці : Видавництво Чернівецького національного університету, 2009. С. 86–96.*
 - 31.Івасюта М. Рослинна мовна символіка у творах письменників Буковини кінця XIX – початку XX ст. *Наукові праці : науково-методичний журнал / гол. ред. Л. П. Клименко. Т. 67. Вип. 54. Філологія. Миколаїв : Видавництво МДГУ імені Петра Могили, 2007. С. 35–38.*
 - 32.Клименко Т. В. Рослинні образи-символи у творчості Т. Г. Шевченка. *«Молодий вчений»*. № 3 (115). 2023. С. 80–83.
 - 33.Колесникова Л. Лексико-семантична модифікація фітосимволу терен (на матеріалі Біблії в перекладі І. Огієнка). *Лінгвістика: зб. наук. пр.* №1 (51). 2025. С. 115–125.
 - 34.Колесникова Л. Особливості лексико-семантичної організації символів-дендрономенів дуб і каштан (на матеріалі української поезії кінця XX століття). *Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. 2015. Вип. 12. С. 142–149.
 - 35.Колесникова Л. Феномен словесного символу як об'єкт лінгвістичних досліджень. *Лінгвістика : зб. наук. пр.* № 1 (32). Старобільськ, Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2015. С. 53–60.
 - 36.Колесникова Л. Л. Традиції й новаторство в семантичній організації слова-символу калина (на матеріалі поетичної мови). *Вісник*

- Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філологія», № 73. С. 126–129.*
37. Колоколова К. В. Дерево життя та його зображення у вишитих виробах. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/7657/1/26.pdf> (дата звернення: 16.04.2025).
38. Коломієць І. І. Флоролексеми в українській поезії II половини XX століття: функціонально-стилістичний аспект : автореф. дис. канд. філол. наук. Київ, 2003. 18 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/aref/20081124054220> (дата звернення: 29.03.2025).
39. Кононенко В. І. Мова у контексті культури: монографія. Київ – Івано-Франківськ, 2008. 390 с.
40. Кононенко В. І. Символи української мови. Івано-Франківськ : Плай. 1996. 270 с.
41. Кононенко В. І. Смислові конотації у структурі тексту. *Мовознавство*. 2010. №2–3. С. 146–155. URL: https://movoznavstvo.org.ua/index.php?option=com_attachments&task=download&id=76 (дата звернення: 28.04.2023).
42. Копейцева Л. П. Полісемантика лірики Миколи Вінграновського. *Наукові записки Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди. Сер. : Літературознавство*. 2009. Вип. 4(1). С. 102–107. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzl_2009_4\(1\)_16](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzl_2009_4(1)_16) (дата звернення: 16.03.2025).
43. Коцюбинська М. Поет. *Передмова до видання: В. Стус. Твори в 5 т. 6 кн.* Львів: Просвіта, 1994–98. URL: <https://stus.center/p/mikhailina-kotsiubinska-poet-45462> (дата звернення: 04.03.23).
44. Кравченко Л. Райнер Марія Рільке і Василь Стус: особливості поетики. *Слово і Час*. 2003. № 9. С. 35–43.

- 45.Крупа М. П. Поліфонія символів у поезії Миколи Вінграновського «Стояла баба руки склала». *Наук. зап. Терноп. держ. пед. ун-ту ім. В. Гнатюка. Сер. 8: Мовознавство*. Т., 1998. № 1. С. 144–149.
- 46.Левченко О. П. Символи у фразеологічних системах української та російської мов: лінгвокультурологічний аспект : автореф. дис. д-ра філол. наук. НАН України. Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні. Київ, 2007. 36 с.
- 47.Лисенко Н. О. Архетип світового дерева в ідіостилі Т. Осьмачки. *Вісник ХНУ. Серія: Філологія*. 2009. № 873. Вип. 58. С. 40–44.
- 48.Мельник М. Проблема серця і чола народу. Дніпро. 1962. № 11. С. 158–159 .
- 49.Микитів Г. Символи рослин і птахів в «Українських народних піснях в записах Володимира Гнатюка». *Українська мова і література: історія, сучасний стан, перспективи розвитку*. 1999. С. 55–58.
- 50.Мішеніна Т. М. Фітонімний код ідіостилю Миколи Вінграновського (на матеріалі макролокусів ліс, степ, сад, поле). *Лінгвістичні дослідження : зб. наук. праць ХНПУ ім. Г. С. Сковороди*. 2017. Вип. 45. С. 30–39.
- 51.Овсієнко В. Світло людей. Мемуари та публіцистика. Київ : ТОВ «Видавництво “КЛІО”», 2018. 512 с.
- 52.Онікієнко І. М. Баладно-вертепна інтерпретація образів раю, пекла та Райського дерева в ліриці В. Стуса. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки*. 2017. Вип. 43. С. 48–51. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npkpnu_fil_2017_43_14 (дата звернення: 25.11.2025)
- 53.Петрик О. М., Самойленко В. М. Особливості інтерпретації поезії Василя Стуса "Посоловів од співу сад". *Література та культура Полісся. № 108. Серія "Філологічні науки". № 22*. 2023. С. 72–83.

- 54.Потебня О. Естетика і поетика слова: збірник. Пер. з рос. / упоряд., вступ, ст., приміт. І. В. Іваньо, А. І. Колодної. К.: Мистецтво, 1985. 302 с.
- 55.Потебня О. Поетика, або $x = a < A$ (Лекції з теорії словесности). Пер. з рос. А. Жемаковський. Львів : Видавництво «Апріорі», 2022. 136 с.
- 56.Рогальська І. Флористичні концепти української мовно-художньої картини світу (на матеріалі поетичного мовлення XX ст.) : автореф. дис. канд. філол. наук. Одеса, 2008. 18 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/aref/20081211000974> (дата звернення: 29.03.2025).
- 57.Русанівський В. Структура лексичної і граматичної семантики. К. : Наукова думка, 1988. 236 с.
- 58.Сабельникова Т. Знаки національної етнокультури у творчості Василя Стуса (на матеріалі збірки "Зимові дерева"). *Актуальні проблеми української літератури і фольклору. 2014. Вип. 21–22. С. 266–273.* URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apulf_2014_21-22_28 (дата звернення: 19.03.2025).
- 59.Саковець С. Міфологема Світового Дерева у структурі міфотворчості Василя Стуса. *Волинь філологічна: текст і контекст. Явище синтезу мистецтв в українській літературі : Зб. наук. пр. Вип. 6 / Упоряд. О. О. Маланій. Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2010. № 10. С. 232–240.*
- 60.Саковець С. Міфопоетика поезії Василя Стуса: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук. Одеса, 2012. 19 с.
- 61.Салига Т. «Душа моя в цвітінні». *Вінграновський М. Вибрані твори / упор. Мирослав Лазарук. Київ : Смолоскип, 2013. С. 738–754.*
- 62.Святе Письмо Старого та Нового Завіту: повний переклад, здійснений за оригінальними єврейськими, араміїськими та грецькими текстами. Рим : Видавництво ОО. Василіян, 1963. 195 с.

- 63.Селіванова О. Сучасна лінгвістика. Термінологічна енциклопедія. Полтава, 2006. 716 с.
- 64.Сімович О. Семантична характеристика традиційних слів-символів в українській мові: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук. Львів, 1999. 21 с.
- 65.Словник української мови : в 11 т. / гол. ред. І. К. Білодід. Київ : Наукова думка, 1970–1980.
- 66.Словник української мови : в 20 т. / НАН України, Укр. мов.-інформ. фонд. К. : Наукова думка, 2010. URL: sum20ua.com. (дата звернення: 27.08.2025).
- 67.Смерчко А., Колечко М., Попадинець Г. Фітони і фітосимволи як образно-смісловий центр фразеологізмів (на матеріалі української, російської та польської мов). *Молодь і ринок*. 2011. № 8. С. 95–99.
- 68.Снігирьова Л. Рослинна символіка в українських народних історичних піснях XV–початку XVIII ст. *Питання стародавньої та середньовічної історії, археології й етнології*. 2012. Вип. 1. С. 196–203.
- 69.Соловей О. Є. Василь Стус. Відлуння і наближення: науково-популярний нарис. Вінниця: Донецький національний університет імені Василя Стуса. 2017. 152 с.
- 70.Стус В. Зібрання творів. У 3-х т. / Т. 1. Круговерть; Зимові дерева; Веселий цвинтар. Київ : Видавничий союз «Андронум», 2021. 188 с.
- 71.Стус В. Зібрання творів. У 3-х т. / Т. 2. Час творчості. Київ : Видавничий союз «Андронум», 2021. 204 с.
- 72.Стус В. Зібрання творів. У 3-х т. / Т. 3. Палімсести; Таборові записки. Київ : Видавничий союз «Андронум», 2021. 254 с.
- 73.Стус В. Солов'їна тополя. URL: <https://stus.center/p/solovyina-topolia-483102> (дата звернення: 18.04.2025).
- 74.Стус В. Час творчості / *Dichtensezeit*. Київ : Дніпро, 2005. 704 с.

- 75.Стус В. Я нині став спередодня. URL:
<https://stus.center/p/ia-nini-vstav-speredodnia-848236> (дата звернення:
 15.09.2025).
- 76.Стусознавчі зошити. Зошит четвертий : *Науковий альманах*. / за ред.
 Олега Солов'я й Ольги Пуніної. Вінниця: Простір Літератури, 2018.
 128 с.
- 77.Тарнашинська Л. Українське шістдесятництво : профілі на тлі
 покоління: (історико-літературний та поетикальний аспекти). Київ :
 Смолоскип. 2019. 592 с.
- 78.Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологічний словник української
 мови. Київ : Освіта, 1998. 224 с.
- 79.Урись Т. Архетип як естетична домінанта художнього вираження
 модусу національної ідентичності в сучасній українській поезії.
Науковий вісник Ужгородського університету. 2016. № 1 (35).
 С. 96–100. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/28620> (дата
 звернення: 25.03.2025).
- 80.Фоміна Л. Г. Флористична символіка в художньому світі
 М. Вінграновського: фольклорна традиція та авторське «Я». *Філологічні
 трактати*. 2011. Т. 3, № 1. С. 34–40.
- 81.Шевельов Ю. Трунок і трутизна: Про "Палімпсести" Василя Стуса.
 URL:
[https://stus.center/p/iurii-shevelov-trunok-i-trutizna-pro-palimpsesti-vasilia-s-
 tusa-89228](https://stus.center/p/iurii-shevelov-trunok-i-trutizna-pro-palimpsesti-vasilia-s-tusa-89228) (дата звернення: 24.10.2024).
- 82.Шуляк С. А. Міфосвіт рослинних символів у текстах українських
 замовлянь. *Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького
 державного педагогічного університету*, 2013. Т. 9, № 1. С. 643–649.
- 83.Явір Л. В. Символізація рослин у збірці Івана Франка «Зів'яле листя»
 (лінгвопоетичний аспект). *Молодь і ринок : щомісячний
 науково-педагогічний журнал*. Дрогобич. 2013. № 4. С. 144–148.

84. Яременко Н. В., Коломієць Н. Є. Палітра пейзажної лірики М. Вінграновського. *Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. 2016. Вип. 15. С. 258–266.
URL: <https://doi.org/10.31812/filstd.v15i0.182> (дата звернення: 12.02.2025).